

Ivan Jurković

TURSKA OPASNOST I HRVATSKI VELIKAŠI - KNEZ BERNARDIN FRANKAPAN I NJEGOVO DOBA

UDK 94(497.5)"14/15"
929.7(497.5)"14/15"
Izvorni znanstveni rad

Feudalna anarhija s kraja 15. i početka 16. st. na području *predziđa kršćanstva* – osobito u Hrvatskoj – je kako u našoj, tako i u nama susjednim historiografijama često bivala isticana kao odlučujući razlog kolapsa graničnoga protuturskoga obrambenog sustava ustanovljenog u vrijeme kralja Matijaša Korvina. Autor istražuje nisu li sličnosti pojavnih oblika anarhičnog ponašanja hrvatske onodobne elite s njezinim pokušajima domišljanja gologa opstanka na domicilnom teritoriju bivale razlogom takovog stava suvremene domaće pa i europske historiografije.

1. O historiografiji

Uza sve to taj nam početak nije ostavio u baštinu samo marljivo skupljenu građu (koja ni danas nije potpuno iskorištena i proučena).¹

Prošlo je četrdesetak godina otkako je Jaroslav Šidak sažeo rezultate dotadašnje hrvatske historiografije na polju proučavanja povijesti srednjovjekovnih hrvatskih zemalja u dvije lapidarne rečenice: “Petnaesto stoljeće – izuzme li se Klaićeva Povijest Hrvata – svakako je najmanje obrađivano u hrvatskoj historiografiji. O vladavini kraljeva Žigmunda i Matijaša Korvina nema u njoj uopće nijednoga monografskog prikaza”.² Točno trideset godina kasnije reagirajući na objavljenu monografiju Nade Klaić o posljednjim grofovima Celjskim,³ Tomislav Raukar ponavlja Šidakovu ocjenu, ograđujući ju na područje kontinentalne Hrvatske, i dodaje da se u međuvremenu, doduše, napredovalo u istraživanju jednog segmenta gospodarskog razvoja (agrara - op.a.) ističući monografiju Josipa Adamčeka,⁴ ali da je “nerazvijenost istraživačkih radova o tom razdoblju u povijesti kontinentalne Hrvatske i dalje jedna od značajki hrvatske historiografije”, te da još uvijek nema

¹ Jaroslav Šidak, Historiografija, u: *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1980., str. 204.

² Isti, Izvori i literatura, u: *Historija naroda Jugoslavije*, knj. 1 Zagreb, 1953., str. 808.

³ Nada Klaić, *Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. krone*, Celje, Izdanje Celjskog zbornika, 1982.

⁴ Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 18, Zagreb 1980.

“nikakvih radova o Žigmundovu i Matijaševu razdoblju na kojima počiva XV stoljeće u Hrvatskoj, pa je Klaićeva ‘Povijest Hrvata’ i dalje istraživačkim osloncem”.⁵ Pretprošle godine sličnu ocjenu ponavlja Borislav Grgin obrađujući problem kompleksnih odnosa između vladara, hrvatske velikaške obitelji, Mlečana i senjskih građana, koji nastaju nakon Matijaševog oduzimanja grada Senja Frankapanima.⁶

Smije li se na prinos historiografije istraživanju uloge istaknutih velikaških obitelji u hrvatskoj povijesti druge pol. XV. i prvih desetljeća XVI. (do 1526. god.) stoljeća, kao i na polju istraživanja povijesne uloge i posljedice vladanja ugarsko-hrvatskih kraljeva dinastičkih kuća Hunjadi [Hunyadi], Jagelović [Jagelló, Jagello] i Habsburg na hrvatska kraljevstva krune sv. Stjepana tog razdoblja primijeniti ista ocjena?

U novije vrijeme jedina monografija posvećena povijesti jedne velikaške obitelji, koja dotiče i razdoblje kasnog srednjovjekovlja jest ostvarenje Ante Gulina.⁷ Na žalost, težište je te studije na kasnijem razvoju obitelji Rattkay, pa se u nedostatku suvremenih monografskih izdanja mora posegnuti za starijim historiografskim djelima. Uzmu li se, dakle, u obzir sintetski radovi, tada se na prvom mjestu moraju spomenuti rasprave Matije Mesića.⁸ Te su rasprave do nedavno zapravo predstavljale “knjigu koja je postojala, ali koju nismo imali”⁹, i unutar hrvatske historiografije prvi pokušaj sintetičke obrade prijelomnog razdoblja kasnosrednjovjekovne povijesti Hrvatske, razdoblja vladavine kraljeva iz kuće Jagelović. Jasno, nižući kronološkim redom događaje spoznate preko pisanih diplomatskih ili narativnih vrela Mesić ispisuje posredno i povijest odnosa magnatskih hrvatskih obitelji i vrhovne vlasti, premda sâm naglašava da nije dotaknuo “različita pitanja, spadajuća stranom na nutarnje državno ustrojstvo i na socijalne odnose, stranom na odnose naših kraljevina prema kruni i kraljevini ugarskoj”.¹⁰ No, i pored toga Mesićevi su radovi i nadalje “nezamjenjivi, pošto predstavljaju prvu, a nažalost i posljednju, detaljnu analizu političke povijesti Hrvatske u razdoblju njenog lomljenja pred naletima turskih osvajanja”.¹¹ I u trima mlađim sintezama hrvatske povijesti (T. Smičiklasi, Vj. Klaića i F. Šišića) primjetan je sličan metodološki pristup problemu. Unatoč tomu ova ostvarenja, osobito Mesićeva i Klaićeva, predstavljaju, prije svega, našu historiografsku baštinu koja ostaje i danas temeljnim osloncem u istraživanju problema koji se postavljaju

⁵ Tomislav Raukar, Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje, *Historijski zbornik*, god. XXXVI, br. 1, Zagreb 1983., str. 114.

⁶ Borislav Grgin, Senj i Vinodol između kralja Matijaša Korvina, Frankapana i Venecije (1465-1471), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest FF-a*, vol. 28, Zagreb, 1995., str. 61.

⁷ Ante Gulin, *Povijest obitelji Rattkay. Genealoška studija i izvori (1400-1793)*, Djela HAZU, knj. 72, Zagreb 1995.

⁸ Matija Mesić, Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka, *Književnik*, god. I, sv. 3, Zagreb 1864., str. 401-31; Isto, god. I, sv. 4, 1864., str. 505-43; Isto, god. II, sv. 1, 1865., str. 61-78; Isto, god. II, sv. 2, 1865., str. 197-217; isti, Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II., *Rad JAZU*, knj. III, Zagreb 1868., str. 1-64; isti, Hrvati nakon bana..., *Rad JAZU*, knj. XVIII, Zagreb 1872., str. 77-163; isto, knj. XXII, 1873., str. 55-204.

⁹ Misao prof. dr. Tomislava Raukara, koji ju s pravom izriče prilikom predstavljanja nedavno objavljene zbirke pretilsaka Mesićevih tekstova navedenih u prethodnoj bilješci: Matija Mesić, *Hrvati na izmaku srednjega vijeka: izabrane rasprave*, Bibliotheca Croatica - Slavonica, Sirmiensia et Baranyensia, Prestisci, knj. 1, Slavonski Brod 1996.

¹⁰ Mesić, *Banovanje...*, str. 55; isto u: *Izabrane rasprave...*, str. 179 [dalje npr.: Mesić, *Banovanje...*, str. 55 (179)].

¹¹ Damir Karbić, Predgovor, u: Mesić, *Izabrane rasprave...*, str. 9.

pred modernu povijesnu znanost. Da tomu nije tako, vjerojatno ne bi bili mogući sažeti, ali po svojem značaju iznimno važni, tekstovi Jaroslava Šidaka u XIII. poglavlju (“Hrvatska od XII. do XVI. stoljeća”) prve knjige “Historije naroda Jugoslavije”.¹² Težište tih radova više nije na političkoj kronologiji, koju su “apsolvirali” autori ranih sinteza, već je ono na razvojnim procesima hrvatskoga kasno-srednjovjekovnog društva. Taj, u metodološkom smislu, presudan pomak unutar hrvatske historiografije predstavlja početkom pedesetih godina, kako to naglašava T. Raukar, “nagovještaj novih usmjerenja naše historiografije”.¹³ I koliko god tekstovi J. Šidaka nagovještavahu novo polje rada domaće historiografije, upravo toliko kritička ocjena T. Raukara monografije “Zadnji knezi Celjski” na posredan način, detaljno, postavlja pitanja programa i tema rada moderne hrvatske historiografije,¹⁴ osobito ističući kako se povijesna uloga grofova Celjskih, pa tako i svih ostalih hrvatskih magnatskih obitelji, može “utvrditi samo uključivanjem njihove djelatnosti u složeno istraživanje o hrvatskom kasnom srednjovjekovlju koje se temelji na međuodnosu društvenih struktura i određivanju slojevitih promjena u hrvatskom društvu između 1350. i 1550.” godine.¹⁵ Unatoč takovomu programatskom predlošku, domaćoj je povijesnoj znanosti bilo potrebno određeno razdoblje da iznjedri mlade stručnjake, koji se u najnovije vrijeme okreću predloženim temama, pa bi se u najskorijoj budućnosti mogle očekivati i te, zaista fundamentalne, monografije posvećene povijesnoj ulozi pojedinih vladara i domaćih velikaških obitelji na izmaku hrvatskog srednjovjekovlja.¹⁶ Vrijednujući prinos historiografije na tom polju, njezini se dosadašnji rezultati, dakle, svode na monografiju Vj. Klaića,¹⁷ te na niz manjih prinosa vezanih uz povijest pojedinih plemićkih rodova, obitelji ili uz životopise nekih članova pojedinih magnatskih obitelji.¹⁸ Pridodaju li se tim ostvarenjima radovi stranih autora, prije svega mađarskih, dobiva se potpu-

¹² Ti tekstovi nose naslove: Ponovno jačanje feudalaca, str. 746-54; Opasnost od turskih provala i borbe s Turcima, str. 754-62; Društvene promjene u Hrvatskoj na kraju XV. i u početku XVI. stoljeća, str. 762-67; Dolazak Habsburgovaca na hrvatsko prijestolje, str. 767-71.

¹³ Raukar, *Grofovi Celjski...*, str. 117.

¹⁴ Isto, str. 117-35.

¹⁵ Isto, str. 139.

¹⁶ Ovdje se prije svega misli na dosadašnja istraživanja B. Grgina i D. Karbića, koji su obranili magistarske radnje upravo na tim temama; Borislav Grgin, *The Family Frankapani and King Matthias Corvinus*, Budapest, Central European University - Medieval Department, 1994. i njegov već spomenuti rad *Senj i Vinodol...*; Damir Karbić, *The Croatian Noble Kindred. An Attempt of It's Analysis*, Budapest: Central European University - Medieval Department, 1994.

¹⁷ Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankapani. Od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka - od god. 1118. do god. 1480.*, Zagreb 1901. Isto je djelo pretiskano u: Biblioteka Fluminiensia, sv. 3, Rijeka 1991.

¹⁸ Prilozi o rodovima i obiteljima: Matija Mesić, Pleme Berislavića, *Rad JAZU*, knj. VIII, Zagreb 1869., str. 30-104; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb 1883.; Vjekoslav Klaić, Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća, *Rad JAZU*, knj. CXXX, Zagreb 1897., str. 1-85.; isti, Rodoslovje knezova Krbavskih od plemena Gusić, *Rad JAZU*, knj. CXXXIV, Zagreb 1898., str. 190-214; isti, Plemići Svetački ili nobiles de Zempche (997-1719), *Rad JAZU*, knj. 199, Zagreb 1913., str. 1-66; isti, uvodna studija u: *Acta Keglevichiana annorum 1322.-1527. - Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju*, MSHSM XLII, Zagreb 1917., str. I-LXXXIV.

Radovi koji obrađuju životopise: Matija Mesić, Krsto Frankapan u tudjini, *Rad JAZU*, knj. XIII, Zagreb 1870., str. 17-79; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Beatrica Frankapan i njezin rod*, pretiskano iz *Vienca*, Zagreb 1885.; Vjekoslav Klaić, Ban Ivan Karlović, u: *Priporijest iz hrvatske povijesti*, III. dio, Zagreb 1891., str. 138-160; Rudolf Horvat, *Ivan Korvin ban hrvatski*, pretiskano iz *Vienca*, Zagreb 1896.; Emilij Laszowski, Ban Ivan Vitovac, *Prosvjeta*, god. VI, Zagreb 1898., str. 27-32, 67-71, 101-103, 118-122.

niji uvid u djelatnost velikaških obitelji na kraju hrvatskog srednjovjekovlja,¹⁹ uz napomenu da su svi gore navedeni radovi, ipak, većim dijelom zastarjeli...

S druge strane, primjetna je u prethodnim bilješkama nazočnost referenci objavljenih zbirki dokumenata pojedinih obitelji (Frankapana, Blagajskih Babonića i Keglevića). Uistinu, mogle bi se za to razdoblje nabrajati svakovrsne zbirke objavljenih vrela, koje su neprijeporno uporabljive pri istraživanju spomenutih tema, a da se obilje netaknute građe domaćih i stranih arhiva i ne spominje. Stoga, očito, i nadalje vrijedi misao izrečena u krilatici ovog potpoglavlja.

2. SLABOSTI HRVATSKO-UGARSKOGA OBRAMBENOG SUSTAVA: I OSOBITO VAS PODSJEĆAM DA JE HRVATSKA SÂM ŠTIT I VRATA KRŠĆANSTVA.

Dosadašnja je historiografija sasvim jasno pokazala da je razdoblje osmanlijsko-ugarskih sukoba prije odlučujuće bitke na Mohaču [Mohács] 1526. god. znatno utjecalo, kako na unutarnjopolitičke, gospodarske, društvene i demografske prilike, tako i na međunarodni položaj Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva. I premda su hrvatski, austrijski i mađarski znanstvenici polučili zavidne uspjehe u prikazima tog razdoblja, osobito u povijesnim sintezama i radovima s područja vojne povijesti, ipak se taj sukob i odnos zaraćenih strana do nedavno nije pokušao sagledati u njegovoj cijelosti, posebice obzirom na unutarnje veze i sam tijek razvoja sukoba. Iznimku čine radovi mađarskog povjesničara Ferenca Szakályja, koji po prvi puta dijeli osmanlijsko-ugarsko ratovanje prije bitke na Mohaču u razdoblja karakterizirana prema svojim vojnim i strategijskim osobinama.²⁰ Autor diobu temelji na dvjema polaznim osnovama. Prva jest vrijeme, a druga područje odnosno teritoriji na kojima ugarske i hrvatske vojne snage pokušavaju obuzdati napredovanje ili u potpunosti suzbiti osmanlijsku vojnu silu. Ta podjela, dakle, uzima u obzir razdoblja ratnih operacija na neprijateljskim teritorijima koji su podalje od ugarsko-hrvatskoga graničnoga obrambenog sustava, razdoblja u kojima se operacije vode uzduž ili u neposrednoj blizini obrambenog sustava, te razdoblja neprijateljskih vojnih akcija koje probijaju obrambeni sustav, te se vode u zaleđu graničnog područja, duboko na teritorijima Kraljevstva. Postavljajući na takav način problem vojne i strategijske ravnoteže zaraćenih strana presudno razdoblje u hrvatskoj povijesti je svakako ono, u kojemu osmanlijske potiskuju kršćanske vojne snage prema području na kojemu će se organizirati Matijašev obrambeni sustav. U

¹⁹ Gusztáv Wenzel, *Frangepán Kristóf velencei fogsága*, Pesten: Eisenfels és Emich ny., [1851.]; Gyula Schönherr, *Hunyadi Corvin János* (1473-1504), Budapest 1894.; Henry Thode, *Der Ring des Frangipani*, Frankfurt am Main 1895.; uvodna studija u: Samu Barabás - Lajos Thallóczy, *Codex diplomaticus comitum de Blagay*, Monumenta Hungariae historica - Diplomataria, köt. XXVIII, Budapest 1897., str. I-CCLXIX; isti, uvodna studija u: *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus - A Frangepán család oklevéltára*, MHH-D XXXVIII, köt. 2, Budapest 1913., str. V-XLVII.

²⁰ Ferenc Szakály, Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526), *Acta orientalia Academiae scientiarum Hungariae*, a. 33, n. 1, Budapest 1979., str. 65-111; isti, The Hungarian-Croatian Border Defense System and its Collapse, u: *From Hunyadi to Rakóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ed. János M. Bak and Béla B. Király, Brooklyn 1982., str. 141-58.

tom razdoblju (1455.-1463.) bivaju zauzeti ostaci srednjovjekovne Srbije i gotovo čitavo Bosansko Kraljevstvo. Kralj Matijaš potom preotima veliki dio osvojenih područja (1463-1465.), te započinje s uspostavom ugarsko-hrvatskoga obrambenoga fortifikacijskog sustava organiziranog u dva usporedna reda graničnih utvrda. Vanjski red započinjao je u Severinu [Szörény], te se preko Beograda [Nándorfehérvár], Šapca [Szabacs], Srebrenika, Banja Luke i Jajca spuštao do Knina i uzduž Jadrana nastavljao preko Skradina i Klisa prema ušću Neretve. Pričuvni je red kretao od Temišvara [Temesvár], te se nastavljajući preko Srijema, Dubice, Krupe, Bihaća i Otočca spuštao na Hrvatsko Primorje u grad Senj.²¹ Ispostaviti će se da je nasušnom bila ta potreba uspostave obrambenog sustava upravo zbog kraljevih političkih interesa okrenutih u dijametralno suprotnom pravcu - prema Srednjoj Europi. Zahvaljujući djelotvornosti tog sustava, F. Szakály dokazuje da je razdoblje koje je uslijedilo (1466-1520.), bilo razdoblje vojne ravnoteže sukobljenih sila.²² I premda Szakály spominje da do određenih poremećaja dolazi stupanjem Jagelovića na ugarsko-hrvatski prijesto, on baš na hrvatskom dijelu uočava početak pucanja obrambenog sustava i pronalazi osnovni uzrok te pojave u sveprisutnoj i dugotrajnoj feudalnoj anarhiji, koja se izražavala, kako prema kraljevskoj vlasti, tako i kroz međusobne sukobe hrvatskih velikaša.²³ Neprijeporna je, međutim, činjenica da upravo tijekom tog razdoblja "vojne ravnoteže" hrvatsko društvo proživljava egzistencijalnu ugroženost u doslovnom smislu tih riječi. Koji to sve čimbenici utječu na proces "raščinjavanja" tadašnjega hrvatskoga srednjovjekovnog društva i je li toj posvemašnjoj krizi doista jedinim uzrokom bio razjedinjeni vrh hrvatskog feudalnog društva?

2.a. Zemljovidne osobitosti Hrvatske i vojna strategija:

Samo rijeka Kupa, koja se lako može prijeći konjicom...

Uređenjem Srebreničke i Jajačke Banovine, te Kliške i Senjske Kapetanije kao dijelova obrambenog bedema Kraljevstva, zaustavljeno je, doduše, širenje Osmanlijskog Carstva prema Zapadu, ali nisu spriječeni isuviše česti osmanlijski pljačkaški prodori na hrvatski teritorij. Dolasku dinastije Jagelovića na vlast prethodilo je četvrtstoljetno nemilosrdno pustošenje hrvatskog prostora, posebice onoga između Gvozda, Velebita i dalje na jug prema obali Jadrana i to u vrijeme jednog od najsnažnijih ugarsko-hrvatskih vladara - Matijaša Korvina.²⁴ Zašto je do toga dolazilo? Može li jedino velikaška neposlušnost vrhovnoj vlasti i njihova uzajamna nesloga preuzeti teret odgovornosti za takovo stanje na hrvatskom dijelu tog "štita kršćanstva"?

²¹ usp.: Ferdo Čulinović, Državnopravni razvitak Vojne krajine, *Rad JAZU*, knj. 356, Zagreb 1969., str. 10-11; Karl Nehring, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III und das Reich. Zum bonyadisch-baburgischen Gegensatz in Donauraum*, Südosteuropäischen Arbeiten 72, München 1975., str. 13-27; Szakály, *Phases...*, str. 99; isti, *The Hungarian-Croatian Border...*, str. 142-43; Vasko Simoniti, *Vojaska organizacija na Slovenskem v 16. stoljetju*, Ljubljana 1991., str. 228; Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Biblioteka Hrvatska povjesnica. Monografije i studije, knj. 1, Zagreb 1995., str. 46. i u tim djelima navedena literatura.

²² Szakály, *Phases...*, str. 98-103 i 111.

²³ Isto, str. 102.

²⁴ usp.: Šidak, *Opasnost od turskih provala...*, str. 754-55; Szakály, *Phases...*, str. 100; Vasko Simoniti, *Turki so v deželi že: turski vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoljetju*, Celje 1990., str. 203-05.

Raspored suprotstavljenih vojski, te zemljovidne osobitosti terena jesu polazišne točke u svakoj vojno-strateškoj analizi. Polazeći od tih premisa vojne znanosti, umah je uočljiv izniman strateški značaj osmanlijskih utvrđenih gradova Kamen-grad i Ključa, koji su se “poput klina probijali u Hrvatsko Kraljevstvo”,²⁵ gotovo razdvajajući ugarsko-hrvatski obrambeni sustav u dvije zasebne cjeline. Te su utvrde u taktičkom smislu omogućavale učestale vojne prepade, kako dobro organiziranih većih tako i samoinicijativnih malih vrlo dobro uvježbanih i pokretljivih postrojbi, prema jugu i zapadu kršćanskog teritorija - što će reći, prema srcu srednjovjekovnoga hrvatskog područja i dalje prema habsburškim, odnosno mletačkim, posjedima. Isto tako važne odrednice bijahu i prirodne osobitosti terena na linijama obrambenog sustava, i danas vrlo lako uočljive na zemljovidima. Naime, srednjovjekovna Slavonija, Srijem i Ugarska bijahu zaštićeni i dodatnom iznimno važnom “obrambenom” linijom, koja je neprekinuto tekla točno između dva spomenuta reda tvrđavnih sustava - rijekama Dunavom i Savom. Srednjovjekovna, pak, Hrvatska, bez tih prirodnih lako branjivih granica, bijaše dostupnom i privlačnom metom neprijateljskih vojnih poduhvata.²⁶ Ako su Mačvanska i Srebrenička Banovina bivale “žrtvovane” kao predstraža Kraljevstva u smislu zaustavljanja, usporavanja ili dojavljivanja kretanja neprijateljskih postrojbi, nakon čega se napadači najčešće suočavahu s teško prijelaznom rijekom i još ih k tomu, ukoliko ju, jasno organizirano, uspiju prijeći dočekivahu dobro organizirani branitelji, tada je “žrtvovanje” izbačenoga prvog reda utvrda na hrvatskom dijelu obrambenog sustava - Jajačke Banovine, te kninske, skradinske i kliške tvrđe - bivalo uzaludno. Naime, kolikogod da je sustav obrane u Hrvatskoj počivao na dobro utvrđenim točkama (iz prijašnjeg razdoblja naslijeđenim kulama, kaštelima, tvrđavama i gradovima), te na “neprohodnosti planina, šuma i rijeka”, toliko je ta gorovitost, šumovitost i obdarenost rječicama hrvatskog prostora zapravo pogodovala napadački orijentiranim neprijateljima.²⁷ Knez Bernardin Frankapan s velikom dozom gorčine i nemoći objašnjava kako su mu martolosi “skriveni i prikri-veni u gajevima” njegova vlastita kneštva “neprestano nanosili štetu”. Odviše se često, naime, događalo da akindžijske i martološke čete osvanu potpuno neočekivano i nenajavljeno usred Hrvatske, ili pak pod zidinama dalmatinskih komuna,²⁸ pa su se redovito vojni okršaji na našim prostorima događali tek nakon pustojećih naleta Osmanlija - dakle, prilikom njihovih povlačenja s pljačkaških

²⁵ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, knj 4, Zagreb 1981³, str. 264; Šidak, *Opasnost od turskih provala...*, str. 754-55. Moguće smjernice u istraživanju osmanske vojne organizacije i značaja tih dvaju gradova pruža Nenad Močanin u svojem članku: Bihać i osmanski obrambeni sustav na sjeverozapadu Bosanskoga čajeta 1592.-1711., u: *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb 1996., str. 105-07.

²⁶ Već su povjesničari starije hrvatske historiografije uočavali nedostatak takvih granica. Opisujući granice prema osmanlijskoj Bosni Smičiklas, primjerice, upozorava da je rijeka Vrbas bila dobra “naravska medja, ali mogla je u gornjem teku svojem u sušno doba uvijek podati prilike neprijatelju, da ju pregazi”; Tadija Smičiklas, *Povijest hrvatska. Dio prvi. Od najstarijih vremena do godine 1526.*, Zagreb 1882., str. 637; Usp. također: isto, str. 648, 649-50, 663...; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 145...

²⁷ O tipologiji i nazivlju utvrdnog graditeljstva vidi u: Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 11-39. i u tom djelu navedenu literaturu.

²⁸ *usp.*: Joško Jelaska, *Splitsko polje za turskih vremena*, Split 1985.; Tomislav Raukar - Ivo Petricioli - Franjo Švelec - Šime Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom, 1409-1797.*, u: *Prošlost Zadra*, knj. III, Zadar 1987.; Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 47. i u tim djelima navedenu literaturu.

pohoda prema Bosni. A tada je već bivalo kasno.²⁹ Jednostavno, sustav koji je pokazivao dobre rezultate na južnim granicama Kraljevstva nije mogao biti djelotvoran i na jugozapadnim granicama, odnosno hrvatskom dijelu tog sustava...

2.b. Nositelji “malog rata” - martolosi i akindžije:

Sve su popljačkali i poharali, seljake i kogagod su našli opljačkali su i odveli.

Sljedeća vojno-taktička različitost suprotstavljenih sila jest način ustroja i odgovarajuće obavljanje vojnih zadaća njihovih postrojbi. Razorniji tip osmanlijskih nasrtaja na naše prostore od onih dobro organiziranih vojnih kampanja bijahu one u liku malih, visoko mobilnih poluvojnih jedinica *martolosa* i *akindžija*. Taj “mali rat”, najčešće vođen i organiziran u svrhu grabljenja materijalnih dobara i roblja često se u historiografiji objašnjavao kao dio planiranih aktivnosti u cilju pripreme graničnog područja za njegovo osvajanje.³⁰ Međutim, pobude za takove aktivnosti mogle su bivati potpuno drugačije prirode. Primjerice, povod za pljačkaški pohod mogle su biti vremenske nepogode o kojima domaći kroničari sve češće pišu u to vrijeme, a nakon kojih nastupaju nestašice hrane i “gladne godine”³¹ ili, pak, nedovoljan nadzor vlaških martoloških četa, koje često samoinicijativno upadaju na područja susjedne države i u vrijeme službenih primirja.³² Bilo kako bilo, rijetki su

²⁹ Pobjeda Hrvata kod Broda Zrinskog (29. na 30. listopada 1483. god.) kao i ona kod Vrpila (19. rujna 1991. god.) izvojevane su nad osmanlijskim vojskama tek prilikom njihova povratka s pustošućih prepada. I pogibija se bana Berislavića (20. svibnja 1520. god.), također događa tek nakon presretanja osmanlijskog pohoda kojim je devastiran drežnički kraj.

Za bitku kod Broda Zrinskog usp.: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 406 (18); Smičiklas, *Poviest hrvatska I*, str. 665-66; Đuro Šurmin, *Acta Croatica - Hrvatski spomenici*, vol. 1, MSHSM VI, Zagreb 1898., str. 291, dok. 193; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 165-67...

Za bitku kod Vrpila usp.: Klaić, n. dj., str. 225-26; Ferdo Šišić, Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496), *Starine*, knj. XXXVIII, Zagreb 1937., str. 157-59 (313-15), dok. III 2 a.; Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 47...

Za pogibiju bana Berislavića usp.: Mesić, *Banovanje Petra Berislavića...*, str. 52-54 (176-78); Klaić, n. dj., str. 344-45; Marko Perojević, *Petar Kružić, kapetan i knez Klisa*, Zagreb 1931., str. 55-57; Kruhek, nav.dj., str. 52 i 66, te u citiranim djelima navedeni izvori i literatura. O porazu Hrvata na Krbavi nešto kasnije...

³⁰ usp.: Bogo Grafenauer - Dušan Perović - Jaroslav Šidak, *Prodor Turaka na Balkanski poluotok i otpor jugoslavenskih naroda protiv njihovih osvajanja*, u: *Historija naroda Jugoslavije*, knj. 1, Zagreb 1953., str. 345; Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Liči*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 41, Antropografska istraživanja 3, Zagreb 1962., str. 101-07; Milan Vasić, *Martolosi u jugoslavenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Djela, knj. XXIX, Sarajevo 1967., str. 80-91; Simoniti, *Vojaška organizacija...*, str. 236-37; Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 58. i u tim djelima navedenu literaturu.

³¹ Osim brojnih, ali razbacanih, vijesti o gladnim razdobljima prouzročenim nepogodama u već objavljenim zbirkama izvora, osobito cijenu imaju kratke kronike koje objavljuje Ivan Kukuljević Sakcinski god. 1857. u četvrtoj knjizi *Arhiva za povijestnicu jugoslavensku*. Ljetopis fra Šimuna Klimentovića, str. 30-35; Ljetopisi fratra Šimuna Glavića, str. 36-44; Ljetopis nepoznatoga u talijanskom jeziku, str. 48-65. U svakom slučaju mogu se vrlo lako u izvorima uočiti pojačani i učestaliji osmanlijski pljačkaški prepadi na naša područja upravo nakon vremenskih nepogoda koje bi svojim intezitetom utjecale na prinos poljoprivrednih proizvoda. Iznimno korisna djela francuskih znanstvenika, koja dokazuju vezu između nastupajućega hladnog razdoblja s kraja 15. i prisutnog tijekom 16. stoljeća s “godinama gladi” primjetnih diljem Francuske, pa tako i u njezinom mediteranskom dijelu jesu; Emmanuel Le Roy, *Times of Feast, Times of Famine: A History of Climate since the Year 1000*, transl. B. Bray, London 1972., str. 244-308 i 334-94; Jean. N. Biraben, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, vol. 1: *La peste dans l'histoire*, Paris - La Haye 1975., str. 7-9, 134-39, 147-54; isto, vol. 2: *Les hommes face à la peste*, 1976., str. 2-27.

³² Lokalne bosanske osmanlijske vlasti nisu imale osobitih razloga zaustavljati takve pohode, koji u krajnjoj liniji slabe obrambenu sposobnost neprijatelja, ali to ne znači i da su ih te vlasti planirale ili na bilo koji način neposredno utjecale na razvoj takovih aktivnosti; usp.: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 505-06 (44-45); isto, str. 511 (50); isto, str. 513 (52)...; isti, *Hrvati nakon bana...*, str. 87 (201); Smičiklas, *Poviest hrvatska I*, str. 698...; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 293-94...; Vasić, *Martolosi...*, str. 93-94; Raukar..., *Prošlost Zadra III*, str. 198...

bivali slučajevi da se te sitne skupine naoružanih osmanlijskih “uskoka” nisu vraćale sretno na svoja polazišta.³³ One su naprosto bivale neuhvatljive hrvatskom plemićkom ratništvu...

Zašto je tomu bivalo tako? Kakvim je to vojnim potencijalima Hrvatska tada raspolagala? Je li Hrvatska sama bila u stanju braniti i obraniti svoj dio granice? Da bi se odgovorilo na ta pitanja, mora se obrazložiti na kakav je način, s kakvom je vojnom silom, logistikom i novčanim sredstvima raspolagao ustanovljeni obrambeni sustav.

2.c. Nemoć kraljevske vlasti u organizaciji obrane Kraljevstva:

Po milosti božjoj Ludovik kralj Ugarske, naš najljubezniji gospodar, niti nas može pomagati niti braniti...

Organizirajući obrambeni sustav, kralj Matijaš Korvin je znao da bi troškovi održavanja tog sustava nadmašivali ukupne kraljevske godišnje prihode. Naime, poznato je da su njegovi prethodnici ostvarivali godišnji prihod u približnom iznosu od 200-240.000 zlatnih florena. Isto su tako historiografiji poznati i približni godišnji troškovi obrane Beograda (legendarne 1456. god.), koji s troškovima dunavske riječne flote i plaćom Ivanu Hunjadiju [János Hunyadi] premašivahu svotu od 45.000 zlatnih florena.³⁴ Stručnjaci za vojnu povijest proračunali su, pak, da bi organizacija i provedba vojnog pohoda kojeg je predložio Ivan Hunyadi, a u kojem bi sudjelovalo 15-20.000 ratnika u trajanju od tri do četiri mjeseca na osmanlijsko balkanskom prostoru, koštao oko 250.000 florena (!), pa ne čude, zaključuju povjesničari, nastojanja ugarsko-hrvatskih vladara da se po mogućnosti očuva barem *status quo* na južnim granicama njihova kraljevstva.³⁵ Promjenivši u cijelosti porezni sustav Matijaš Korvin podiže godišnje prihode kraljevske blagajne na približnih 900.000 florena!³⁶ Kolikogod se činio impresivnim taj porast, kraljevska blagajna nije niti tada bila u stanju podmirivati sve rashode koje je Matijaš Korvin imao ostvarujući svoj vanjsko-politički program. Primjerice, Antonio Bonfini opisujući kraljev boravak u Bečkom Novom Mjestu [Wiener Neustadt, 1486. god.] tvrdi da je kraljeva profesionalna vojska brojila 28.000 ljudi, 9.000 ratnih kola, artiljeriju i pomoćne postrojbe. Takva bi vojska godišnje koštala 600-700.000 florena, što jasno niti Matijaševa blagajna nije mogla podnositi ukoliko se tim troškovima pridodaju oni, koje je gutao obrambeni sustav južnih granica Kraljevstva.³⁷ Pa ipak, čini se da su u Matijaševo vrijeme postrojbe tvrđavnog sustava, tog “štita i vratiju

³³ O taktici akindžija piše Mihajlo Ostrovički. Vidi o tome u: Smičiklas, *Poviest hrvatska I*, str. 638-39; Đorđe Živanović, *Janičarove uspomene ili Turska bronika*, Brazde - Posebna serija 5, Beograd 1966.; Vasić, *Martolosi...*, str. 80-91; Kruhek, *Krujške utvrde...*, str. 55-58.

³⁴ Usp. Gyula Rázsó, *A zsoldosság gazdasági és társadalmi feltételei és típusai Magyarországon a XIV.-XV. században, Hadtörténelmi Közlemények*, év. 9, Budapest 1962., str. 164; János M. Bak, *Politics, Society and Defense in Medieval Hungary*, u: *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Medieval and Early Modern Hungary*, eds. János M. Bak - Béla B. Király, New York 1982., str. 11; isti, *The Price of War and Peace in Late Medieval Hungary*, u: *War and Peace in the Middle Ages*, ed. Brian P. McGuire, Copenhagen 1987., str. 165-66.

³⁵ Usp.: Erik Fügedi, *The Aristocracy in Medieval Hungary*. Theses, u: *Kings, Bishops, Nobles and Burgers. Selected Studies*, ed. János M. Bak, London 1986., pogl. IV, str. 1-14. i u tom djelu navedenu stručnu literaturu.

³⁶ Do danas najbolja studija o prihodima i rashodima kraljevske blagajne u vrijeme Matijaša: Erik Fügedi, *Mátyás király jövedelme 1475-ben, Századok*, év. 116, Budapest 1982., str. 484-506.

³⁷ Bak, *The Price of War...*, str. 172-74.

kršćanstva” i “predziđa Ugarske”, redovito primale godišnju novčanu potporu. Već četiri godine kasnije Vladislav Jagelović dolazi na ugarsko-hrvatski tron pristajući na uvjete ugarskih prelata, baruna i staleža, po kojima će “novotarije ... uvedene po istom pokojnom gospodinu kralju Matijašu” ukinuti, a “namet pak ili daću od jedne forinte (*taxam unius floreni*)” neće nipošto zahtijevati, već će biti zadovoljan “sa starim pravednim, redovitim i običajnim kraljevskim prihodima”.³⁸ To je značilo vraćanje na kraljevski budžet od približnih 200.000 florena. Jasno, troškovi obrane Kraljevstva ostajali su približno isti, što je značilo da ukupan kraljevski prihod nije mogao u vrijeme Jagelovića podmirivati troškove koje je iziskivala obrana od prijetećih Osmanlija.³⁹ Sredstva su se za obranu stoga sve češće tražila na drugim mjestima. Primjerice, biskup zagrebački Osvald Tuz oporučno ostavlja za utvrđivanje graničnih gradova Jajca, Beograda i Severina 32.000 florena, s napomenom da se taj novac ne smije uručiti državnomu blagajniku, već se ima preko odabranih legata utrošiti u namijenjenu svrhu.⁴⁰ U vrijeme, pak, savezničkog rata protiv Osmanlijskog Carstva, Venecija je financijski potpomagala Vladislava II. godišnjim iznosom od 100.000 dukata, a nakon sklapanja primirja (1503. god.) Republika i dalje pruža godišnju pripomoć od 30.000 dukata s obvezom da se taj novac troši isključivo na obranu Hrvatske.⁴¹ Toj godišnjoj potpori odgovara i planirani proračun troškova obrane na hrvatskom dijelu graničnog sustava za 1504. godinu, prema kojemu je predviđen iznos od 35.920 zlatnih florena, s time da je u taj proračun bio uračunat i troškovnik građevinskih fortifikacijskih zahvata na kliškoj, rmanjskoj, sinjskoj i kninskoj tvrđi i kaptolu.⁴² No, već Vj. Klaić ispravno napominje da se za sada ne daju raspoloživim vrelima potkrijepiti i stvarni izdaci navedeni tim proračunom.⁴³ Štoviše, već primjer bana Andrije Bota (1505.-1511. god.), koji dolazi na mjesto rano preminuloga Ivaniša Korvina, govori

³⁸ Puni navod inauguralne diplome glasi: *Introductas vero ipsum quondam serenissimum dominum Mathiam regem aboleamus: contributionem autem, seu taxam unius floreni, nulla ratione exigamus, sed antiquis, justis, ordinariis, et consuetis proventibus regalibus contenti esse debeamus*: Gyula Nagy - Sándor Kolosvári - Kelemen Óvári, *Corpus juris Hungarici - 1000-1526. évi törvénygyűjtemek*, köt. 1, Budapest 1899., str. 472-74; usp. također: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, pars I, Zagrabiae 1862., str. 223, dok. CLI; usp.: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 204.

³⁹ S pravom M. Mesić ističe da time što se Vladislav odrekao “novoga poreza, što je bio uveden za kralja Matije, bijahu državni dohodci u toliko umanjeni, da se nije mogla držati stalna vojska, koja je upravo sada bila toli potrebita”: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 405 (17); usp.: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 241-42; András Kubinyi, *The Road to Defeat: Politics and Defense in the Jagiellonian Period*, u: *From Hunyadi to Rakóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ed. János M. Bak and Béla B. Király, Brooklyn 1982., str. 159-78; Bak, *The Price of War...*, str. 172. O fiskalnoj politici *Signorije* i njezinu stavu spram troškova obrane dalmatinskih gradova vidi: Raukar..., *Prošlost Zadra III*, str. 191-97.

⁴⁰ Iz biskupove se oporuke jasno nazire njegova sumnja u poštene namjere službenika kraljevske riznice pa stoga izričito i zahtijeva da navedena suma mora biti utrošena u dogradnje i popravke fortifikacija spomenutih gradova; usp. Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 418 (30); Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 249; Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 62.

⁴¹ Ugovor o savezništvu potpisan je 13. svibnja 1501. godine; usp.: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 426-27 (38-39); Smičiklas, *Povijest hrvatska I*, str. 682; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 260 i 281; Raukar... *Prošlost Zadra III*, str. 182.

Ugovor o mletačkoj pomoći sklopljen je 15. veljače 1504. godine; usp.: Mesić, nav.dj., str. 514 (53); Klaić, nav.dj., str. 260 i 281; Raukar..., nav.dj., str. 199. O mletačkoj financijskoj pomoći hrvatsko-ugarskomu obrambenom sustavu prije i nakon rata Cambrayske lige vidi: Raukar..., isto, str. 199-200.

⁴² Sándor Horváth - Lajos Thallóczy, *Jajca (hátság, vár és város) története 1450-1527*, MHH-D XI, Budapest 1915., str. 184-86, dok. CXV; usp. također: isto, str. 178-183; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 279-80. Taj je proračun predviđao i 24.900 florena za potrebe Jajačke Banovine, 3.850 florena za potrebe Šabačke, samo 3.000 za potrebe Srebreničke, 24.108 za potrebe Beogradske itd. Ukupni proračun je predviđao nužnih 144.978 florena za održavanje čitavog obrambenog sustava; usp.: Horváth - Thallóczy, isto, str. 185-92, dok. CXV.

⁴³ Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 280.

da je bilo problema s godišnjom novčanom potporom za njegovu službu.⁴⁴ Stoga ocjena razdoblja vladavine Matijaša Korvina i Jagelovića obzirom na njihovu povijesnu ulogu u obrani Kraljevstva, koju izriče T. Raukar na znanstvenom skupu organiziranom povodom petstote obljetnice krbavskoga razboja, da ako su Osmanlije u “doba Matijaša Korvina mogli prodirati u Hrvatsku, dijelom i zato što je kralj rasipao svoje misaone i novčane snage izvan ugarsko-hrvatskog kraljevstva, nakon izbora Vladislava II to su mogli činiti ponajprije zato što kralj gotovo da i nije imao sredstava za obranu Hrvatske”⁴⁵ sažeto i jasno oslikava (ne)prilike prouzročene ovisnošću vladara o visini novčanog priliva u kraljevsku riznicu.

2.d. Gospodarsko i financijsko iscrpljivanje Hrvatskog Kraljevstva: *Nedostaje srebra, bogatstva i sredstava...*

Premda s pravom, dakle, Vj. Klaić upozorava da nije moguće na temelju navedenog plana proračuna za obranu Hrvatske utvrditi stvarni utrošeni iznos, ipak ti podaci posredno ocrtavaju vojne prilike na hrvatskoj granici. Naime, unutar tog proračuna predviđena je svota kojom se podupiru hrvatski ban, senjski kapetan (tada je Ivaniš Korvin bio i ban i kapetan Senja - op.a.) i knezovi da uzdržavaju 952 konjanika na potezu od Save do Jadrana. Jače konjičke postrojbe imali su uz bana (200 konjanika) knezovi Ivan Karlović (200) i Bernardin Frankapan (100). Pridodaju li se njima ostali Frankapani (Anž je primao potporu za 70 konjanika, Mihael za 60 i Nikola za 50), onda je vidljivo da je velika pozornost pridavana upravo središnjem dijelu srednjovjekovne Hrvatske (480 konjanika kojima je uvijek mogao priskočiti u pomoć ban sa svojom postrojbom), dakle onom dijelu koji je na potezu od Krbavske do Modruške županije, odnosno na onom dijelu na kojemu su osmanlijski pohodi bili najčešći. Mora se svakako naglasiti da rečeni broj oružane konjičke pratnje pojedinih knezova, za koju bi trebali primati godišnju novčanu potporu, ne predstavlja i ukupan broj ratnika koji oni mogu podići. Taj je broj morao biti veći.⁴⁶ Respektabilnu snagu predstavljalo je zasigurno i brojno sitno rodovsko

⁴⁴ Ban Andrija Bot, naime, zadužuje 1511. god. ovršitelja svoje oporuke, svojeg banovca i kneza Ivana Karlovića, da ne preda Senj dok kralj ne isplati njegovoj udovici 16.000 zlatnih florena duga na ime banske službe; usp.: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 543 (82); Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 296...

⁴⁵ Tomislav Raukar, Prvi rasap Kraljevstva hrvatskoga, dnev. inf. list *Vjesnik* od 11. rujna 1993., u tjed. prilogu *Danica*, str. 16, stup. 3; usp. također budimske izvještaje mletačkog poslanika Suriana u: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 332; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972., str. 354, dok. 226, prilog III.

⁴⁶ Premda primjerice Bernardin Frankapan koji, kako svjedoči pop Martinac “izide ot srēdi boč (krbavskoga - op.a.) s malimi”, već god. 1495. odlazi u južnu Italiju sa 600 svojih ratnika da pripomogne protjerivanju francuskog kralja iz Napulja; usp.: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 415 (27), bilj. 1; isti, *Krsto Frankapan...*, str. 26. Drugom prilikom Bernardin u razgovoru s mletačkim poslanikom Pietrom Pasqualigom spominje svoju družinu od 500 konjanika; usp.: Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, vol. 1, MSHSM VI, Zagreb 1876., str. 118-19. Knezovi su hrvatski, dakle, primali novčanu potporu za manji broj svojih sljedbenika. No, kada je već spomenuta bitka na Krbavi, tada se mora naglasiti kako se i danas historiografija povodi za proizvoljnom tvrdnjom Antonija Bonfinija prema kojoj je navodno Bernardin iznenadno naredivši manevar povlačenja svojih ljudi usred bitke, velikim dijelom uzrokovao poraz. To jednostavno nije točno. Uz plemenitog Lapčanina popa Martinca i papinski nuncij Antonije Fabregues, javljajući u Rim četvrti dan iza bitke o tomu tragičnom porazu, sasvim jasno kaže da preostade nakon bitke *solus comes Bernardinus de Frangepanibus, qui cum tribus ex suis aufugit ex trecentis, quos secum conduxerat*; usp.: Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 36 (192), dok. 144. Pa niti Hrvat koji desetak dana nakon tog događaja prepričava Janu Hasišteinskyju z Lobkovic tjeke bitke ne spominje bilo kakvu izdaju, već ističe da je hrvatska vojska u boju izginula najvećim dijelom uletjevši u dobro pripremljenu zasjedu; usp.: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 230-32; Šišić, n. dj., str. 123-25 (279-81), dok. III 1 b. Slično i ninski biskup Juraj Divnić u pismu papi Aleksandru VI. petnaestak dana nakon bitke; usp.: Šišić, isto, str. 37-43 (193-99), dok. 146; Juraj Divnić, *Pismo papi Aleksandru VI.*, priredila Olga Perić, Šibenik 1995., str. 10-29. Istoga mjeseca nepoznati autor također navodi da se knez Bernardin sa svega šestoricom od 600 svojih ljudi uspio probiti i spasiti pokolja; usp.: Šišić, isto, str. 121-22 (277-78),

plemstvo naseljeno diljem tog područja. Mogao bi se, dakle, baš na tim prostorima očekivati znatan broj ljudi pod oružjem.⁴⁷ I uz te brojčane pokazatelje, hrvatske su snage bivale te koje su gubile dah u dugotrajnomu iscrpljujućem sukobu. Zastarjela organizacija banderijalnog sustava nije mogla odgovoriti izazovu vremena, odnosno potpuno novom načinu ratovanja.⁴⁸ Nova strategija i taktika vojevanja koje nameću osmanlijske vojskovođe ne nailazi na odgovarajuće kontrastrategijske i taktičke poteze, poteze koji su iziskivali vojnu reorganizaciju obrambenog sustava, dodatne logističke, a time i financijske napore. Primjer uspješne obrane Kraljevstva pružilo je vojno djelovanje bana Petra Berislavića, koji godine 1517. na sjevernom dijelu graničnog obrambenog sustava Hrvatske uspostavlja stalne granične straže zahvaljujući razumijevanju i novčanoj potpori knezova Nikole Zrinskog i Franje Berislavića. I dok su pregovori za ustroj takvog vida vojne službe na velikaškim posjedima, koji bijahu neposredno ugroženi osmanlijskim prepadima, protjecali bez većih problema, dotle Zagrebački kaptol, također veliki posjednik na području međurječja Kupe, Save i Une, dakle, prostora smještenog neposredno iza obrambenih linija, odugovlači s pregovorima, te se nerado odriče ionako oskudnih financijskih sredstava koja su trebala biti uložena i u taj vid vojne zaštite.⁴⁹ Uz stalnu stražarsku i promatračku aktivnost, ban nastoji i uspijeva neprekidnom mobilnošću svojih postrojbi i nenadanim protunavalnim akcijama sačuvati ostat-

dok. III. 1 a. Očito je, dakle, Bernardin do zadnjeg časa sa svojim "krepkim vitezima i boriteljima slavim" ustrajao u Krbavskom razboju. Iz navedenih je podataka također vidljivo da B. Frankapan i u tom razboju sudjeluje s višestruko većim brojem svojih ljudi od onog broja za koji je trebao primati kraljevsku novčanu pomoć.

⁴⁷ usp.: Pavičić, *Seobe...*, str. 40-41 i 76. S podacima o broju pripadnika starodrevnim hrvatskim plemićkim rodovima i kraljevskim jobagionima na području srednjovjekovne Ličke i Buške Županije koje iznosi Stjepan Pavičić u toj demografskoj studiji nužan je oprez i zdravi kritički pristup svakom njegovu pozivu na objavljene dokumente koje rabi u toj studiji. Ipak, ne bi trebale biti upitne, primjerice vijesti koje postoje o velikom odazivu i sudjelovanju tih plemenitih bojovnika u Krbavskom razboju. Smiju li se *pišci izabrani boritelji* popa Martina, koji u boju "smertó pričše véri ř[aj]di ěkože družba ř[veta]go Mavriće" poistovjetiti s pripadnicima plemićkih rodova iz Krbavi okolnih županija? Smije li se *geden dobray vrozenay cř[loviek] Charvat* kojega spominje Ján Hasišteinsky i koji je u tom razboju izgubio "wlastnijeho bratra a ssest stryczuow przirozenych" također smatrati plemenitim? Što je s vješću istog pisca da je "sycz ostatek dobrzjy vrozenjy lidee, czoz nezbili, wsseczko zgimali", te da se "w druhe wsy naydess piet ssest wdow s malymy dijetkami, a muzije wsseczko zbiti a zgimani"? Obzirom da je riječ o poginulim visokorođenim ljudima koji sudjeluju u bitki, dakle, o onima koji imaju obvezu službe oružjem i time bijahu oslobođeni poreza, obzirom da mladih udovica ima po pet - šest u svakom drugom selu, može se sa sigurnošću tvrditi da je gro pješadije koja je sudjelovala u krbavskom razboju bila plemenitog podrijetla. Onog vrlo raširenog i razgranatog rodovskog plemstva, koje je obitavalo u, kako kaže biskup Divnić, Krbavi, Lici i Modrušu; navedene citate *usp. na ist. mj.* kao u prethodnoj bilješci...

⁴⁸ Nedostatak vojske koja se okupila na Krbavi jest upravo njezina slaba mobilnost i vojno-taktička pokretljivost. Naime, članovi su rodovskog plemstva - vezani uz svoj sitni posjed - raštrkani po svojim "kurijama" na relativno velikim područjima srednjovjekovnih županija, te kao takovi ranjivi i na prepade manjih martoloških skupina. Uz to, upravo je to plemstvo vojno organizirano tako da se okupljalo na znak uzbune, odnosno na poziv svojih španova ili knezova, a za što je trebalo određeno vrijeme. Stoga se i događalo, kao što je već rečeno, da su od strane hrvatske plemićke vojske osmanlijske dobro organizirane veće pljačkaške postrojbe dočekivane tek na njihovim povratcima s tih pohoda. Nakon takovih bitaka preživjeli bi se, jasno, vraćali svojim plemenščinama i obiteljima. S određenom vremenskom distancom i svjesnošću zavodljivosti takovih analogija, ta se mobilizirana vojska hrvatskog srednjovjekovlja može usporediti s današnjom domobranskom pričuvom. A s takvim je postrojbama bivalo uvijek problema upravo oko njezine mobilnosti. No, u krbavskom slučaju taj čimbenik nije bio presudan. Poraz je uzrokovan isključivo taktički lošim vođenjem bitke, odnosno nasjedanjem na dobro smišljenu ratnu varku Jakub paše. Nakon toga tragičnog iskustva morati će proći više desetljeća dok i hrvatska strana ne počne s organiziranjem vojnih (polu)profesionalnih jedinica sličnog karaktera onim osmanlijskim, te koje će potom primjenjivati gotovo istovjetnu vojnu taktiku.

⁴⁹ Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 336; Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 66.

ke srednjovjekovne Hrvatske od jačih turskih provala. I kolikogod su hrvatska gospoda, čija imanja bijahu neposredno ugrožena osmanlijskom opasnošću, imala razumijevanja za njegova nastojanja oko spasa *nesretne domovine*, toliko su magnati iz unutrašnjega zaštićenog dijela Kraljevstva slabo marila ili, pak, teško shvaćala tragičnu zbilju života na područjima *predziđa i štita* Ugarske.⁵⁰ Svega su toga hrvatski velikaši svijesni, pa ne čudi želja Bernardina Frankapana da kraljevu milost podučiti “kako bi se zemlja mogla održati i spasiti”.⁵¹ Ratna razaranja na velikaškim imanjima bijahu česta i golema, a podložnici im, kako vrijeme odmiče, bivaju odvođeni u roblje ili im, pak, u sve većem broju napuštaju posjede u potrazi za sigurnijim i mirnijim krajevima. Vanjska pomoć pristiže neredovito i u usporedbi sa stvarnim potrebama izgledalo je kao da pristiže na kapaljku, upravo u onoj mjeri koja je graničila s očajem. Svega su toga, odista, dugotrajnim borbama u svakom pogledu iscrpljeni hrvatski velikaši bivali svjesni, pa i uz to što bi i znali odgovoriti izazovu osmanlijskih vojskovođa, kako to tvrdi knez Bernardin Frankapan, za djelotvoran odgovor nisu imali, kako to opetovano priznaje Bernardin, *srebra, bogatstva i sredstava...*

3. OPSTANAK ILI PROGONSTVO:

MENI JE DOMIŠLJATI SE KAKO DA NE BUDEM PROTJERAN I DA SVE SVOJE NE IZGUBIM.

Preostalo im je ono što Bernardin piše svomu zetu - domišljati se svim načinima kako da ne budu protjerani i da sve svoje ne izgube.⁵² Bernardinova iskrenost nudi historiografiji jasan cilj svakoga tadašnjega hrvatskog velikaša - ne biti progнан i sačuvati nešto svojega, ali postavlja i historiografski problem u pitanju - koji su to načini, odnosno sredstva, kojima naše visoko plemstvo pokušava ostvariti taj cilj?

3.a. Opustjela hrvatska vlastelinstva s kraja 15. stoljeća: *Neka daju ča mogu.*

Tom golom egzistencijalnom problemu knezovi pokušavaju doskočiti na različite načine. Suočeni s teškim haranjima svojih posjeda još od vremena vladanja kralja Matijaša Korvina, velikaši pokušavaju usporiti nazadovanje i propadanje svojih imanja. Urbar kneza Bernardina Frankapana, pisan 1486. godine, svjedoči da je već u to vrijeme izbjeglička groznica zahvatila i njegovu knežiju. Naime, od 704 selišta, naseljena su samo njih 270, dakle, do te je godine gotovo dvije trećine

⁵⁰ Moderna historiografija do danas nije uzimala u obzir fenomen “privikavanja”, kako žiteljstva Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, tako i pučanstva susjednih kršćanskih država na dugotrajnu “tursku opasnost”. Valja, dakle, naglasiti da “tursko pitanje” postaje svakodnevicom ne jedne, već više generacija koje baštine taj problem od svojih očeva i djedova, pa je u suvremenika, koji obitavahu na prostorima nezahvaćenim osmanlijskim pustošenjima, moguća pojava inertnosti spram toga gorućeg pitanja. Izučavanje vjerojatne pojave uvjerenja kod ljudi koji nisu imali izravnih dodira s problemima obrane Kraljevstva da granični sustav ipak desetljećima u dovoljnoj mjeri štiti i priječi daljnje osmanlijsko napredovanje svakako bi bilo ne samo novi izazov, nego i prioritet moderne historiografije koja se bavi tim razdobljem hrvatske, mađarske, austrijske, talijanske i turske povijesti.

⁵¹ Antal Hodinka - Lajos Thallóczy, *A horvát véghegyek oklevéltára* [Monuments of the Croatian Frontier], *MHH-D* 31, Budapest 1903., str. 26, dok. XXXI; usp.: Klaić, nav.dj., str. 294.

⁵² na ist. mj.

napušteno!⁵³ Pokušavajući zadržati što veći broj svojih podložnika Bernardin Frankapan u nekim slučajevima smanjuje novčana davanja ili, pak, prihvaća da kmetovi daju “ča mogu”, a i slučajevi kada novčanu rentu vraća na stare oblike naturalnih podavanja također se mogu shvatiti kao njegov vid dobre volje. Naime, vrlo je vjerojatno da je u urbaru tako vidljiv dovršeni proces pretvaranja naturalnih podavanja u novčanu, zaustavljen gotovo potpunim zamiranjem iznimno važnoga trgovačkog pravca od Senja preko Modruša k Zagrebu i unutrašnjosti Ugarske. Seljak u novonastalim prilikama nema više komu prodavati svoje proizvode, a sam se ne usuđuje krenuti na rizična putovanja prema vanjskim tržištima, pa bi u takvim promijenjenim prilikama novčana renta postajala teretom, a ne olakšicom. Svakomu tko je zainteresiran Bernardin Frankapan predaje i po nekoliko opustjelih selišta s kojih smanjuje dužne “dohotke”, jer mu je, jasno, probitačnije da se što više zemlje obrađuje. Očita je, dakle, zainteresiranost kneza da i u takvim otežanim uvjetima ostvari što je veći mogući prihod s posjeda, a da svojim mjerama u isti mah dodatno ne stimulira odlazak podanika.⁵⁴ Ali ti, u tolikoj mjeri reducirani prihodi nisu, jasno, mogli podnositi troškove obrane. Izvore dodatnih prihoda moralo se potražiti na drugim mjestima...

3.b. Iščekivanje pomoći sa zapada:

Od vas tražim pomoć koju možete dati.

U tom je urbaru, kako to dobro uočava N. Klaić, nazočan i određeni broj imena Frankapanovih vazala, ili bolje reći familijara [*familiares*] s obvezom “služenja konjem”. Ističući Bernardina i njegova sina Krstu kao poznate kondotijere, što je samo djelomice točno i o čemu će biti riječi nešto kasnije, ona posredno upozorava na drugi, vrlo važan, izvor prihoda hrvatskoga visokog plemstva. Premda je u srednjovjekovnom društvu jedno od osnovnih zaduženja plemstva njihova vojna uloga, pojavom uništavajućih osmanlijskih odreda kod hrvatskog plemstva dolazi do kvalitativnog pomaka u prihvaćanju i shvaćanju te uloge. Zaštitnička, dakle, vojna uloga, koju dotada plemstvo samostalno financira, biva postavljena na novim temeljima. Pokušavajući, naime, nadomjestiti znatne gubitke godišnjih prihoda sa svojih posjeda, hrvatski se velikaši silom prilika potpuno okreću “profesionalnomu” vojnom pozivu, koji najčešće biva vezan uz obranu njihovih plemenitih baština. Već je spomenuto da su uz banske postrojbe i posade kraljevskih kapetanija uključene i ratničke družine hrvatskih knezova u obrambeni sustav Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, te da su za tu službu knezovi dobivali odgovarajuću godišnju novčanu potporu - kada je i ako je, osobito u doba Jagelovića, bivala naplativa. No, nominalno je svatko tko je bio na listi imao pravo na tu potporu. Ta je činjenica bila vrlo važna u novonastalim odnosima velikaške elite i kraljevske vlasti! Druga vrlo važna odrednica jest geostrateški položaj Hrvatske. Naši su

⁵³ Radoslav Lopašić, *Urbaria lingua croatica conscripta - Hrvatski urbari*, MHJSM V, Zagreb 1894., str. 27-34; N. Klaić, *Izvori...*, str. 344, dok. 225.

⁵⁴ usp. također i: N. Klaić, *Izvori...*, str. 325-30, dok. 218; isto, str. 342-44, dok. 224.

velmože bili vrlo svjesni činjenice da je Hrvatska “štit i (ujedno) vrata kršćanstva”.⁵⁵ Budući da su znali kako o njima, velikim dijelom, ovisi sudbina susjednih zemalja, mogli su “birati” trenutno jačeg seniora ili, bolje reći, novčano sposobnijeg kreditora, kada već “likvidnost” Jagelovića zapravo nije niti postojala. Za takav su način “snalaženja” imali i prešutan pristanak kraljevske vlasti ukoliko, jasno, nije zadirao u unutarnjopolitičke i državnopravne okvire ugarsko-hrvatske države. Politika pritisaka prijetnjama i molbama na zapadne kršćanske vladare hrvatskoga visokog plemstva povremeno bi urodila plodonosnim novčanim ili “humanitarnim” pomoćima. Prijetnjama, bolje reći ucjenama da će se “cijela Hrvatska pokoriti Turcima ... ili će Hrvati svoju zemlju ostaviti i bježati proseći po kršćanskim gradovima”, te time potpuno osloboditi nesmetan prolaz osmanlijskim vojskama u Istru, Furlaniju, Kranjsku, Štajersku i dalje na zapad, kao i s druge strane pregovorima s osmanlijskim predstavnicima vlasti u Bosni, naši su velikaši umijeli u kritičnim trenucima svojeg opstanka osigurati kratkotrajne predahe tijekom kojih bi s manje ili više uspjeha ipak uspijevali pribaviti nužnu pomoć. I pored toga, valja oprezno donositi zaključke kojima se sugerira kako su “ta taktička pogranična pregovaranja hrvatskog plemstva s bosanskim pašom i turskim poslasticima zavaravala i Turke”, jer su odmazde osmanlijskih vojskovođa nakon neuspjelih pregovora ili kratkotrajnih ultimatumata bivale nemilosrdne.⁵⁶ Osobito se, pak, doimlju današnjeg čitatelja molbe kojima hrvatsko plemstvo preklinje spasonosnu pomoć. S koliko iščekivanja, nade i smjerne poniznosti izriče Bernardin Frankapan, tada najugledniji hrvatski velikaš, molbu po ugledu, časti i položaju sebi ravnim poslasticima Njemačkoga državnog sabora kada kaže: “Ja (koliko se mene pristoji) obavljam svoju dužnost: sa suzama sada i klečeći od vas tražim pomoć koju možete dati!”⁵⁷ U svakom slučaju, jednokratne ili višekratne pomoći koje su hrvatski knezovi primali od Mlečana, Habsburgovaca i Vatikana u smislu obrane “vrata kršćanstva” zauzimale su značajno mjesto u stankama prihoda njihova kućnog budžeta, a koje se mogu shvatiti i kao djelomični nadomjestak drastično opalih godišnjih prihoda s njihovih devastiranih posjeda.

3.c. Militarizacija hrvatskog srednjovjekovnog društva:

U svemu tome, važno je, dakle, naglasiti da hrvatski velmože “sve svoje” plemenito (a time i Hrvatsko Kraljevstvo) nisu više sposobni braniti vlastitim sred-

⁵⁵ Staleži se Hrvatskog sabora prilikom obraćanja kralju i njemačkom caru Maksimilijanu, primjerice, već 10. travnja 1494. god. sami nazivaju “predziđem kršćanstva” (*verpaw der cristenbayt*). Usp. Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 78 (234), dok. 179.

⁵⁶ usp.: Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 69. Knez Bernardin Frankapan upozorava sudionike Njemačkoga državnog sabora da se mora požuriti u svoje gradove i tvrđave, jer je “vojskovođa, kojeg zovu pašom, prema meni neprijateljski nastrojen pošto nisam želio pristati na ono što mi je u ime svog cara nudio, bit ću prvi kojega će gradove i kaštele opsjedati.” Starina Bernardin predviđa takov razvoj događaja premda je već pretrpio prvi nalet pašine nesmiljene odmazde kojim su mu martolosi “sve popljačkali i poharali, seljake i kogagod su našli opljačkali su i odveli”, pa mu se i dogodilo da su mu “pošto su sve odveli, ostala tri kaštela bez posade”...

⁵⁷ Bernardin neposredno prije te molbe priziva Sabor Svetoga Rimskoga Njemačkog Carstva na kršćansku solidarnost i milosrđe. Kako li su se saborskih poslanika, pretežito zaokupljenih pojavom luteranskog pokreta, morale dojmiti riječi hrvatskog kneza koji iskajući pomoć ističe “Vi, pak, kao pravi i zakoniti knezovi, zaštitnici i branitelji prave kršćanske vjere, smilujte se, smilujte nam se! Neka se ganu na naše suze srca vaša; cijela nevoljna Hrvatska pribjegli je k vašim koljenima u Kristu Spasitelju da bi vas molila [i] zaklinjala Njegovom presvetom krvlju kojom smo svi spašeni: pružite pomoć onima koji su u pogibli, čujte molbe onih koji ginu.”?

stvima, nego očekuju da im u tome pomogne kralj izdacima iz svoje blagajne. Onog trenutka kada takova potpora nije bila moguća, velikaši “plaću” pronalaze kod susjednih vladara.⁵⁸ O kondotijerstvu se kao takvom nikako ne može govoriti, ali o određenom vidu “profesionalne” militarizacije hrvatskoga srednjovjekovnog društva može.⁵⁹ Hrvatska plemićka elita prisiljena da sa svojim ratničkim družinama desetljećima brani ostatke svoje domovine vremenom postaje visoko cijenjeni vojni zapovjednički kadar, koji je do određene mjere i koštao susjedne vladare, ali to ne znači da se ona sama smatrala ili da su u njoj suvremenici vidjeli – kondotijere.⁶⁰ Pa niti primjer Bernardina i njegova sina Krste ne može potpuno potvrditi takvo gledanje na njihovu, osobito Krstinu, djelatnost. Njihov primjer, štoviše, pokazuje samo još jedan od mogućih putova kojim su postizali, kako to sam veli Bernardin, *da ne budu protjerani i da sve svoje ne izgube*. Bernardin je očito podijelio uloge svakom članu svoje obitelji, a s krajnjim ciljem financijske stabilizacije i time opstanaka obitelji na svojem vjekovnom patrimoniju. Krstina je zadaća, izgleda, bila vojna služba. Vojna služba, ali ne kod bilo koga i ne pod bilo kakvim uvjetima. Služeći Habsburgovcima, Krsto ne prima samo novac za svoje usluge, pače prima i toliko od hrvatskog plemstva željene i tražene nove posjede.⁶¹ Posjede koji nisu ugroženi osmanlijskom opasnošću i kakvih više nema na prostorima srednjovjekovne Hrvatske! Posjede s kojih će se redovito pobirati godišnja davanja i uz čiju će se pomoć lakše braniti domicilna obiteljska imanja. Stoga se niti Krstin položaj na habsburškom dvoru,⁶² kao niti njegova vojna djelatnost ne bi mogla ocijeniti i shvatiti kondotijerskom, a pogotovu ne Bernardinov. Ta, Bernardin rijetko kada i napušta svoje gradove, a njegovi mu, u modruškom urbaru spomenuti, familijari isključivo i služe za obranu tih gradova...

3.d. Stara obiteljska prava

Već M. Mesić nabrajajući i opisujući Frankapanske posjede uočava da oni nisu “sa svih stranah jednake vrijednosti” i da su “njeka od navedenih imanja već od duže vremena bila izvrgnuta turskom haranju, te usljed toga naravno mnogo gu-

⁵⁸ Odnosno, kod neutralnih, ali zainteresiranih za obranu Hrvatske kao predstraže *terraferme* i kršćanstva (Venecija, Vatikan) ili, pak, kod svojega i u političkom smislu vrlo zainteresiranoga “drugog” kralja (Habsburgovca), što će imati dalekosežnih posljedica - osobito kada je riječ o potonjem susjedu.

⁵⁹ Opisujući god. 1525. unutarnje stanje Ugarske, papinski nuncij barun Antonio G. Burgio ističe *da je sudbina zemlje u rukama plemstva, koje je podijeljeno u tri dijela. Prvi dio čine ratnici, boreći se na granicama plaćeni od magnata i oni su najvrijedniji od svih njih. Međutim, oni su u potpunosti ovisni o svojim gospodarima, ne čine ništa osim onoga što im oni nareduju i nisu zainteresirani ni za što drugo. Drugi dio sastoji se od onih koji žive na svojim imanjima, te se bave poljoprivredom i trgovinom, ne posjećuju sabore, već jednostavno prepuštaju svoje glasove delegatima koji se šalju na državne skupštine. Treći dio čine oni imućni i dobro situirani plemići koji sudjeluju u javnim poslovima i koji su duboko zabrinuti za sudbinu zemlje*; usp.: Emma Bartoniek, *Mohác Magyarországa. Bárá Burgio pápai követ jelenése*, Budapest 1926., str. 13-16; Erik Fügedi, Kinship and Privilege. The Social System of Medieval Hungarian Nobility as defined in Customary Law, *History & Society*, n. 2, Budapest 1994., str. 55-56. U Burgiovoj podjeli očita je pripadnost hrvatskoga plemstva prvoj skupini, jer je gotovo čitav preostatak Hrvatske pripadao graničnomu ugroženom dijelu Kraljevstva.

⁶⁰ usp. vrlo težak položaj kneza Ivana Karlovića čiji su posjedi neposredno ugroženi osmanlijskim pljačkaškim pohodima, te na koji način on ugovara obranu svojih, a time i mletačkih, područja sa *Signorijom*; Raukar..., *Prošlost Zadra III*, str. 202-06.

⁶¹ Za zasluge u ratu *Cambrayske lige*, Maksimilijan podjeljuje 1510. godine Krsti Novigrad u sjevernoj Istri [*Newhans, Castel Nuovo*], te najvjerojatnije 1511. godine imanja spadajuća na grad Postojnu u današnjoj Sloveniji; Mesić, *Krsto Frankapan...*, str. 31-32.

⁶² Knez i grof [*Furst und Graff*] Krsto Frankapan je za vladanja cara Maksimilijana bio carskim savjetnikom, te postojskim i kraškim kapetanom, a iza Maksimilijanove smrti bijaše rašporski i kraški kapetan cara Karla, te vrhovni konjušnik [*uberster stallmeister*] nadvojvode Ferdinanda; usp.: Mesić, *Krsto Frankapan...*, str. 32 i 74; Adolf Wrede, *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. Jüngere Reihe*, Bd. III, Gotha 1903., str. 316, dok. 53.

bila od vrijednosti svoje, dapače obrana je njihova gutala dohodak i ostalih više pošteđenih dobara, te je često dovodila gospodare im u najveće nezgode i zdvajanja”.⁶³ Spomenuta nastojanja da se, ako je ikako moguće, dođe u posjed imanja na prostorima koji nisu ugroženi ratnim operacijama, uočljiva su kod svih slojeva plemstva s područja srednjovjekovne Hrvatske. Gotovo da se nitko od velikaša nije čak ni djelomično mogao osloniti na prihode svojih imanja, jer su bivala u pojedinim razdobljima godimice uništavana. Posjedi starodrevnih hrvatskih plemićkih obitelji Zrinskih, Karlovića i velikim dijelom Frankapana ležali su točno u zaleđu Matijaševoga obrambenog sustava, te su i trpjela najveća ratna razaranja. Svi su oni nastojali domoći se kakvog posjeda smještenog na terenu koji nije zahvaćen pustošućim osmanlijskim prepadima, ne bi li na taj način osigurali toliko potrebite redovitije prihode za obranu svojih ugroženih dobara.⁶⁴ Sva su se raspoloživa sredstva koristila eda bi se ostvario taj cilj. Uz već spomenuti, sasvim legalan način, u vidu službe Habsburgovcima,⁶⁵ rabile su se mogućnosti sklapanja nasljednih ženidbenih ugovora⁶⁶ ili ugovora o zamjeni dobara,⁶⁷ a niti se poluizgledene prilike u kojima se moglo pozivati na pravo nasljeđivanja, nisu olako gubile iz vida.⁶⁸ Jasno, osim tih sasvim legalnih oblika koristile su se i one prilike koje

⁶³ Mesić, *Krsto Frankapan...*, str. 18.

⁶⁴ Krbavski knez Ivan Karlović je tek izgubivši 22 grada baštinenih od svojih predaka došao u posjed Medvedgrada, Rakovca i Lukavca; usp.: Klaić, *Rodoslojje knezova krbavskih...*, str. 210-11; Nada Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb - Ljubljana 1987., str. 203; ista, *Srednjovjekovna Krbava od Avara do Turaka*, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku* (Rijeka - Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.), str. 8. i u tim djelima navedene izvore. I primjer Zrinskih rječito govori o trajnim nastojanjima te obitelji da se domognu takove vrste posjeda. To im uspijeva tek smrću bana Ivana Karlovića, brata Nikoline žene Jelene. U višegodišnjoj parnici s Ludovikom Pekrijem, konačno god. 1535., tada već udovica, Jelena uspijeva uz podršku Hrvatskog sabora doći u posjed Medvedgrada. Tek kasnije, njezinu sinu, Nikoli IV. uspijeva domoći se Čakovca, kojeg dobija kao naknadu za svoju višegodišnju neisplaćenu bansku službu; usp.: Kukuljević, *Zrin grad...*, str. 60-69; Klaić, *Povijest Hrvata 5*, str. 104-138, 168; N. Klaić, *Medvedgrad...*, str. 209-14. i u tim djelima navedene izvore. Inače primjetan je veliki interes, ne samo hrvatskih magnata, već i nižeg plemstva za imanja u prekokupskim krajevima. Vrlo instruktivan, premda i polemičko-emocionalno nabijen, naročito kada je u pitanju prikaz uloge kralja Ferdinanda u manipulacijama ošastnim i konfisciranim imanjima tijekom građanskog rata, jest članak: Nada Klaić, "Ostaci ostataka". Hrvatska i Slavonija u 16. st. (od mohaačke bitke do seljačke bune 1573), *Arhivski vjesnik*, br. 16, Zagreb 1973., str. 253-325.

⁶⁵ Požunskim već mirom (07. studenog 1491. god.) Vladislav oprašta onim hrvatskim i slavonskim knezovima koji su u sukobu oko prijestola podržavali Maksimilijana, te im (Cetinskim i Tržačkim Frankapanima, Blagajskima, Berislavićima, Talovcima, Kanižkima...) i ubuduće dozvoljava da služe Maksimilijanu uz uvjet da mu prije toga polože prisegu vjernosti kao zakonitom vladaru; vidi: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 404 (16); Smičiklas, *Povijest hrvatska I*, str. 672; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 219; usp. Janos M. Bak, *Königtum und Stände in Ungarn im 14.-16. Jahrhundert*, Quellen und Studien zur Geschichte des Östlichen Europa, Bd. VI, Wiesbaden 1973., str. 157, dok. 15.

⁶⁶ Takovim se brakovima mogu smatrati i oni između Ivaniša Korvina i Bernardinove kćeri Beatrice, te Bernardinova sina Krste i Apolonije sestre salzburškog nadbiskupa Matthäusa Langa von Wellenburga. Konkretni su se ugovori sklapali u slučajevima obitelji Ivana Karlovića i Nikole III. Zrinskog, u kojima se predviđa u slučaju izumrća jedne od obitelji nasljeđivanje 22 Ivanovih i 9 Nikolinih gradova; usp. n. dj. u prethodnoj bilješci. Kasnijim sličnim ugovorom sa Stjepanom, unukom Bernardina Frankapana, Nikola IV. dolazi u posjed imanja te ozaljske grane Frankapana; usp.: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Acta Croatica - Listine hrvatske*, Poviestni spomenici južnih Slavenah, knj. 1, Zagreb 1863., str. 266-68, dok. 274.

⁶⁷ Nikola III. Zrinski npr. pokušava u zamjenu za svoje rudnike u Gvozdanskom i Liesnici dobiti posjede u sigurnijim područjima. Uvidjevši da se kralj Ludovik II. ne drži sklopljenog ugovora, Nikola nudi svoje rudnike nadvojvodi Ferdinandu, koji ponudu prihvaća i u zamjenu Nikoli predlaže čitavu Pazinsku knežiju s Kastvom. Čuvši, pak, za njihove pregovore, kralj Ludovik upozorava Ferdinanda da su ti rudnici obećani njemu, te po drugi puta obećava da će Nikoli za rudnike pronaći odgovarajuću zamjenu na teritoriju Ugarske. To se obećanje nikada nije ispunilo; usp.: Kukuljević, *Zrin grad...*, str. 56-57; Kruhek, *Krajiške utvrde...*, str. 74.

⁶⁸ Primjerice Bernardinov pokušaj da se u proljeće 1520. god. domogne Svetvinčenta u Istri, kojeg ostavlja iza svoje smrti njegova sestrična Katarina, kći posljednjeg kneza krčkog Ivana VII. Frankapana. To istarsko mjesto su ipak na kraju ostavinske parnice dobili Morosini; usp.: Klaić, *Krčki knezovi...*, str. 292.

bijahu na rubu zakonitosti. Primjeri preotimanja i vraćanja bivših frankapanskih primorskih gradova pod Bernardinovu vlast zavrjeđuju detaljniji opis. Naime, vrativši se s neuspjelog pohoda na Krk (1480. god.) Matijašev kapetan Blaž Mađar pomoću senjskog kapetana Maroja Žunjevića zauzima primorske gradove i gotovo potpuno potiskuje Frankapane s obale.⁶⁹ Prema povelji izdanoj 1. ožujka sljedeće godine kralj Matijaš potvrđuje Bernardinovu ocu Stjepanu uz ostala posjedovanja *i castra Hreglin cum portu Buccariz, et Grobnich, nec non castella Vinodol (!) et Driuenich vocata*,⁷⁰ dakle, i hreljinsku lučicu **Bakarac**, koja ostaje **jedinim frankapanskim izlazom na more**. Time Matijaš uspijeva ostvariti potpunu kontrolu nad Hrvatskim Primorjem!⁷¹ Ne ulazeći u detaljnija objašnjenja problema Matijašove “jadranske politike” treba se ovom prilikom ipak spomenuti jedna epizoda “ankonitanske afere”, koja je god. 1488. potresla međunarodnu diplomaciju. Godinu su dana ranije Ankonitanci preko svog poslanika Francesca Cynthiusa de Dionysiisa zatražili Matijaševu zaštitu, što kralj objeručke prihvaća. Kada Ankona u travnju 1488. javno razvija zastavu kralja Matijaša na gradskoj kuli i na brodovima svoje flote, dolazi do burne reakcije Vatikana i Venecije osobito nakon glasina da se i Zadar po uzoru na Ankonu sprema odmetnuti.⁷² Cynthiusova, pak, “prejasna vjernost” tijekom pregovora biva nagrađena primorskim gradom Bakrom, kojim su do tada upravljali senjski kapetani.⁷³ Međutim, njegovo gospodstvo nad Bakrom ne traje dugo. Historiografija se uglavnom slaže da Bernardin ubrzo nakon Matijaševe smrti koristi slabost novoizabranog kralja Vladislava II. i oslanjajući se najvjerojatnije na 29. točku Požunskoga mira, kreće u akciju ostvarivanja staroga

⁶⁹ Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 144-45.

⁷⁰ Barabás - Thallóczy, *A Frangepán család...*, str. 159, dok. CLVII. Premda Vj. Klaić identificira “kaštel Vinodol” s Novim, Lujo Margetić sasvim uvjerljivo dokazuje kako ne bi “trebalo biti dvojbe da je ‘Vinodol’ zapravo zajednički izraz za Grižane, Kotor i Beograd”; usp.: Klaić, *Krčki kneževi...*, str. 295; Lujo Margetić - Milan Moguš, *Zakon trsatski*, Biblioteka Fluminiensia, sv. 1, Rijeka 1991., str. 19.

⁷¹ Indikativan je pokazatelj određenih Matijaševih planova vezanih uz vođenje “jadranske politike”, odnosno ostvarivanja političkog i gospodarskog utjecaja u jadranskom bazenu, i njegova odlučna reakcija na osmanlijsko zauzimanje grada Otranta. On smjesta šalje u pomoć svojega prokušanog kapetana Blaža Mađara s pješčakim i konjaničkim postrojbama napuljskom kralju - jasno, preko senjske luke. Intervencija je trajala do kolovoza 1481. god. kada Osmanlije bivaju prisiljene napustiti jug Italije. Istodobno senjski kapetan Maroje Žunjević s braćom preotima Kurjakovićima Krbavskim i grad Bag, te ga podvrgava kraljevoj neposrednoj vlasti. Time je doista ostvarena puna kontrola primorske obale, koja je mogla poslužiti Matijašu kao odskočnica za daljnje napredovanje prema Dalmaciji i ostvarivanje pune kontrole morskog puta k vrlo važnim utvdama hrvatsko-ugarskoga obrambenog sustava - prema Skradinu i Klisu. Jasno, takav bi razvoj događaja izravno ugrožavao vitalne interese Venecije na Jadranu, što je u krajnjoj liniji pokazalo i ponašanje Zadra tijekom “ankonitanske afere”. Svega su toga Mlečani itekako bili svjesni, te ne čude njihove, ne samo, diplomatske aktivnosti da se Frankapanima vrati grad Senj. U vrijeme vladanja kralja Matijaša Veneciji je, naime, bilo puno podnošljivije trpjeti Frankapane kao bezopasnije susjede na obalama Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, dočim se dolaskom Jagelovića na vlast iz temelja mijenja i njezin stav prema tom pitanju. Frankapani bi u Senju predstavljali izravnu opasnost njezinom novostečenom posjedu u Kvarneru - otoku Krku! Od stupanja, dakle, nove dinastije na ugarsko-hrvatski prijesto Mlečani čine sve da taj grad ostane pod kontrolom slabih Jagelovića, pazeći s druge strane da ta vrlo važna kapetanija obrambenog sustava ostane dovoljno moćnom kako bi priječila napredovanje, ne samo osmanlijske vojne sile, već i frankapansko obnavljanje stare moći. Politički je pragmatizam i gospodarski interes Republike na lagunama bio i ostao konstantnim izvorštem nesporazuma i otvorenih sukoba u odnosima s najeminentnijim predstavnikom frankapanskih interesa - Bernardinom Frankapanom; Raukar..., *Prošlost Zadra III*, str. 201-02; Grgin, *Senj i Vinodol...*, str. 67-69. i u tim djelima navedeni izvori i sekundarna literatura.

⁷² Detaljnije opise “ankonitanske afere” vidi u: Fraknói, *A Hunyadiak...*, str. 280-81; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 174-75.

⁷³ U povelji izdanoj u Šopronu [Sopron] 27. svibnja 1487. god. navedeni su i Francescova braća Vincenzo, Pietro Hieronimo i Alessandro kao njegovi nasljednici; usp.: Barabás - Thallóczy, *A Frangepán család...*, str. 182-83, dok. CLXXII.

frankapanskog prava na posjedovanje primorskih gradova.⁷⁴ On, čini se, još prije krbavskoga razboja protjeruje iz Bakra ankonitanskoga “ovjencanog pjesnika” Cynthiusa.⁷⁵ Sličnu je sudbinu doživio i Nikola, brat Maroja Žunjevića, koji još 1502. godine pokušava kod kralja Vladislava II. pokrenuti parnicu protiv Bernardina, jer mu je, kako kaže, oteo njegova *castella*.⁷⁶ Jedina za sada poznata vijest koja govori o tim događajima jest ona Antonija Bonfinija u kojoj opisujući zbivanja neposredno prije krbavske bitke kaže da je Bernardin “u krševitom primorskom kraju osvojivši četiri kaštela (grada) krenuo, pošto mu se pridružio brat (sic!), opsijedati Senj”.⁷⁷ I premda taj profesor retorike i dvorski historičar u vrlo negativnom svjetlu prikazuje ulogu Bernardina Frankapana neposredno pred i tijekom tragičnoga krbavskog razboja, vijest o preotimanju četiri primorska grada nije upitna, jer se Bernardin tijekom devedesetih XV. st. javlja kao neosporni gospodar Bakara, Bribira, Novoga i Grižana.⁷⁸ Prema danas historiografiji poznatim dokumentima, Bernardinova akcija preotimanja primorskih gradova traje upravo za vrijeme opsjeđanja Senja. Naime, u sjeni burne reakcije međunarodne diplomacije, koja šokirana pokušajem Anža Frankapana Brinjskog i njegova šurjaka Karla Kurjakovića Krbavskog da uz pomoć osmanlijskih odreda zauzmu Senj ubrzano priprema vojnu intervenciju kojom bi pritekli u pomoć ugroženom gradu, Bernardin se uspjeva domoći toliko željenih gradova, koji ne samo da mu donose nove, ne beznačajne, prihode, već mu otvaraju perspektive daljnjega širenja i ostva-

⁷⁴ Tumačenja 29. točke požunskog mira u: Smičiklas, *Poviest hrvatska I*, str. 671-73; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 227; vidi bilj. 123.

Ovom je prilikom uputno napomenuti da je knez Bernardin Frankapan još za živoga Matijaša obavio određene predradnje u smislu ostvarivanja tih svojih prava. Naime, on 10. ožujka 1488. uspijeva kod Matijaša isposlovati potvrdu Sigismundova privilegija od 13. studenog 1393. god. kojim je Frankapanima priznato svo posjedovanje, pa tako i Trsat, Bakar, Novi i Bribir u Vinodolu; usp.: Barabás - Thallóczy, *A Frangepán család...*, str. 184-86, dok. CLXXV i u prilogima [függelék] navedene dokumente (str. 395 i dalje).

⁷⁵ usp.: Emilij Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol. Dio državnine knežova Frankopana i Zrinskih. Mjestopisne i povijesne crtice*, Zagreb 1923., str. 130-31.

⁷⁶ József Gelcich - Lajos Thallóczy, *Ragusa és Magyarországgal összeköttetésének oklevéltára - Diplomatarium relationum reipublicae Ragusinae cum regno Hungariae*, köt. 1., Budapest 1887., str. 665. dok. 414; usp. također i: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 145; Laszowski, *Gorski kotar...*, str. 222.

⁷⁷ Poznata je činjenica da je Bernardin bio Stjepanov - sin jedinac; usp.: Kukuljević, *Listine hrvatske...*, str. 320, dok. 12 i 13; isti, *Beatrica Frankapan...*, str. 7; Šurmin, *Hrvatski spomenici...*, str. 242, dok. 147 i 148; Klaić, *Krički knežovi...*, str. 242-43.

Preuzeti iz konteksta izdvojen citat u potpunosti glasi: *Cum autem Emericus Bernardinum in lapidea maritima regione castellis quator occupatis, adiuncto fratre ad obsidionem Segniae profectum, magna vi ad sua inde se oppida recipere coegisset*; Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 126 (282), dok. III c.

⁷⁸ Vrlo korektan prikaz Bonfinijeva, Tuberonova i, napisana na osnovu te dvojice, Istvanffyjeva izvještaja u kojima je naglašen navodni Bernardinov loš utjecaj na događaje prije i tijekom samoga krbavskog boja može se naći u raspravi M. Mesića objavljenoj u prvom godištu *Književnika*. Međutim, već u sljedećem godištu predstavlja nove rezultate svojih istraživanja po kojima Bernardinova uloga ne biva negativnom, već dapače, posve sporednom u tomu teškom porazu hrvatske plemićke vojske; usp. Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 407-09 (19-21); isti, *Hrvati na izmaku II*, str. 62-66 (84-88). Ferdo Šišić s pravom, pak, naglašava da Bonfinijev izvještaj nije sasvim pouzdan, jer se ničim ne može dokazati da je ban Ivan Both poginuo u vrijeme opsade grada Brinja o kojoj, k tomu, nema niti spomena u mletačkim izvještajima. Štoviše, jedan dokument Kaptola Zagrebačke biskupije svjedoči da je Ivan Both živ samo desetak dana prije krbavskoga razboja, pače kralj Vladislav samo dva dana prije bitke još uvijek ne zna da mu je ban poginuo pod Brinjem dok anonimni sastavljač izvješća o bitki na Krbavi među poginulima spominje i drugog bana s njegovim sinom; usp.: Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 122 (278), dok. III a, bilj. 4; Gelcich - Thallóczy, *Ragusa és Magyarországgal...*, str. 651, dok. 401; Šišić, n. dj., str. 121 (277), dok. III 1 a., te bilj. 4. na str. 122 (178); usp. također i mišljenja: Smičiklas, *Poviest hrvatska I*, str. 674-75; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 228.

Vijesti koje potvrđuju Bernardinovu vlast nad primorskim gradovima: Gelcich - Thallóczy, *Ragusa és Magyarországgal...*, str. 668-69, dok. 416; Barabás - Thallóczy, *A Frangepán család...*, str. 197, dok. CLXXXVIII; Laszowski, *Gorski kotar...*, str. 130-32, 222...

riivanja starih obiteljskih prava na bivše frankapanske stečevine.⁷⁹ Tu je akciju najvjerojatnije izveo prije deblokade Senja, moguće i prije smrti (08. srpnja) Karla Kurjakovića Krbavskog,⁸⁰ odnosno prije podizanja opsade (najkasnije 13. srpnja), kada čuvši vijesti o kretanju snaga bana Emerika Derenčina, Anž Frankapan povlači svoje vojne jedinice.⁸¹ Kralj Vladislav zasigurno nije ostao ravnodušan polučnim (ne)uspjehom, pa se u kuloarima budimskog dvora mogla naknadno iskonstruirati priča koju dvorski historičar Bonfini (ne)namjerno zapisuje u svojem djelu.⁸² Bilo kako bilo, Bernardin ne samo da je umio procijeniti s vojno-taktičkog gledišta povoljan trenutak za izvođenje takovih oružanih prepada, pače je strpljivo čekajući znao izabrati optimalne unutarnjo- i vanjsko-političke momente za takove udare, što uostalom potvrđuje, u historiografiji puno bolje istražen, slučaj kada Habsburgovcima, kao njihov saveznik u ratu *Cambrayske lige* protjerujući Mlečane iz privremeno okupiranog Trsata, zapravo preotima to važno vojno uporište i nad njim obnavlja svoju vlast.⁸³ Neostvareni Bernardinov san bijahu Senj i Krk. Ipak, ostaje lajt motivom izjava ugarskog plemstva i velmoža koju daju Krsti Frankapanu kada je zatražio od kralja povrat toga, za Frankapane toliko važnog, grada nakon njegova sjajna proboja do Jajca: “*Mi imamo samo to jedno mjesto na moru: zato ga se ne možemo odreći!*”⁸⁴ Ta je činjenica bila toliko važna i u međunarodnim okvirima, ako ništa drugo barem poradi privida ravnovjesja snaga zainteresiranih sila, da je samo dvije godine ranije nakon neuspjelog opsjedanja Senja Krsto morao utrošiti popriličan napor objašnjavajući papi Hadrijanu VI. razloge takovoga nasilnog čina.⁸⁵ Uz sva nastojanja, dakle, Frankapani se nisu uspjeli dočepati tog, i u gospodarskom smislu, njima iznimno važnog grada.⁸⁶ No, svi su se ti slučajevi mogli

⁷⁹ usp.: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 227-28. i dokumente tiućih se problema opsjedanja Senja u: Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 8-28 (164-84), dok. 112-33. Indikativne su vijesti i turskog kroničara, koji navodi Anža i Karla (*kir Andža i kir Karli*) kao banove hrvatskog vilajeta. Iako je pretpostavka da su Osmanlije imenovala tu dvojicu hrvatskim protu-banovima (?) u već tada zamišljenoj Turskoj Hrvatskoj (?) presmjela, te bi se morala temeljiti i na suvremenim turskim dokumentima, a ne samo na Sa'd-ud-dinovu kazivanju, ipak se na temelju u prethodnim bilješkama navedenih vrela sa sigurnošću može tvrditi da su obojica uspostavila s osmanlijskom vlašću u Bosni bliske veze; usp.: Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 167 (323), dok. III 2 d.

Koliku su, pak, važnost u gospodarskom smislu predstavljali ti nanovo stečeni gradovi najbolje pokazuju, primjerice, sačuvani propisi trgovanja u Bakru; usp.: Emilij Laszowski, *Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih, VKH-S-DZA*, knj. XVII, Zagreb 1915., str. 71-108; isti, *Gorski kotar...*, str. 131-132.

⁸⁰ usp.: Horváth - Thallóczy, *Jajca...*, str. 100, dok. LXIV; Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 26 (182), dok. 131; isto, str. 27 (183), dok. 132.

⁸¹ Vjerojatnost takvoga nizanja događaja raste uzme li se u obzir da senjski kapetani zauzeti obranom svog grada bijahu spriječeni poslati pomoć posadama gradova koje je Bernardin istodobno napao.

⁸² Kralj nije mogao biti zadovoljan polučnim rezultatima. Nakon svega što se događalo tih ljetnih mjeseci, krbavski je razboj svojim tragičnim završetkom zamrznuo trenutno stanje - Senj doduše ostaje u vlasti kraljevih kapetana, ali se ostatak Primorja sjeverozapadno od Senja trajno vraća pod vlast Bernardina Frankapana! Sve pretpostavke za vođenje Matijaševe “jadranske politike” tim su događajima doživjele pravi brodolom na obalama tadašnjega, ipak, mletačkog *Kulfa*.

⁸³ Margetić - Moguš, *Zakon trsatski...*, str. 18-19. i u tom djelu navedeni izvori i sekundarna literatura.

⁸⁴ usp.: Matija Mesić, *Izvod iz razprave pravoga člana M. Mesića. O životu i djelih kneza Krsta Frankapana, Rad JAZU*, knj. XXI (Zagreb, 1872.), str. 201; isti, *Hrvati nakon bana XXII*, str. 135 (358); Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 411.

⁸⁵ Thode, *Der Ring...*, str. 168-172; *Govori protiv Turaka - Orationes contra Turcas*, prev. i ur. Vedran Gligo, Splitski književni krug - Humanisti, knj. 7, Split 1983., str. 349-53. O stavu Mlečana prema pitanju Senja vidi bilj. 71.

⁸⁶ Ne stoji opća ocjena historiografije da Matijaševo slamanje oligarhijskih težnji feudalne elite nema trajnijih posljedica po temelje gospodarske moći magnatskih obitelji. Primjer Frankapana dokazuje upravo suprotno. Potisnuti s obale i ograničeni na imanja, koja su se rasprostirala na području izloženom kontinuiranim osmanlijskim pustošenjima, njihova je gospodarska moć naglo slabila, pa se zato i toliko trude ne bi li došli nanovo u posjed svojih primorskih gradova, kojima se barem s morske strane moglo pomoći u trenucima osmanlijskih napadaja. Stoga književnik M. Nehajev donosi ispravan sud u svom romanu *Vuč* kada, opisujući dijalog Bernardina i njegove snahe Apolonije tijekom kojeg raspravljaju kako izbaviti Krstu iz mletačkog uzništva, tvrdi kako Bernardin “o novcu, koji valja poslati sinu, sluša nerado. Istrošio se; otkad nema Senja, presahlo mu je glavno vrelo prihoda; ljetina je ove godine loša (1514. - op.a.), a na zalog ne da nitko.

pravdati starinskim obiteljskim pravom na posjedovanje navedenih gradova. Što je s primjerima koji se vrlo lako mogu podvesti pod pojam potpune “feudalne anarhije”?

3.e. Feudalna anarhija i (ili) domišljanja opstanka

Jasno da su se hrvatski velikaši služili i potpuno nedopuštenim sredstvima, ne bi li i tako ostvarili “prava” na osmanlijskim haranjima neugrožene ili manje ugrožene posjede. Nije se prezalo ni pred čime da se takvi pokušaji i ostvare o čemu svjedoči veliki broj sačuvanih dokumenata iz tog razdoblja naše povijesti. Stoga su vijesti o tim pojavama unutar hrvatskog društva na prijelomnici kasnog srednjovjekovlja i ranoga modernog doba bivale začudne domaćoj pragmatičkoj i romantičarskoj historiografiji. Shvatljivo je to čuđenje ukoliko se uzme u obzir krajnje prijeteće osmanlijsko susjedstvo, koje bi u pružanju otpora, poštuje li se osnovna logika razmišljanja, moralo okupljati sve tada raspoložive snage hrvatskog društva. Stoga i jesu tako česti komentari u kojima je primjerice naglašavano da “Hrvatska nije međjutim trpila samo s navaljivanja vanjskih neprijatelja, nego su joj u isto doba dodijavale jošte domaće borbe, i to upravo među onimi, na koje se je imala još najviše oslanjati”⁸⁷ ili pak da je među Hrvatima bilo “veliko zlo, jer je svoju posebnu zastavu vodio Ivan Korvin, Lovro Iločki, Stjepan Zapolja, Frankopani, Karlovići Krbavski, pak su sva ova možna gospoda bila više puta gotovo na nepriliku banu, jer su se teško pokoravala.”⁸⁸ Međutim, i sam Bernardin u svojem govoru naglašava da je temeljni problem hrvatskog društva stravična depopulacija i posvemašnje siromaštvo - nedostaje *ljudi, srebra, bogatstva i sredstava*. A do sredstava se, dakle, dolazilo i na nezakonite načine, od nasilnih utjerivanja dugova, razbojstava učinjenih nad trgovcima i putnicima, otvorene ili potajne trgovine s “očitim neprijateljima kršćanstva”, a koja je i kanonom bila strogo zabranjena, te prijateljavanja s istim tim neprijateljima⁸⁹ ili nasilnoga utjerivanja maltarine i ostalih nameta ljudima koji bijahu oslobođeni takvih davanja,⁹⁰ do zlouporaba i preprodaje poslanih pomoći za obranu i prehranu žiteljstva.⁹¹ Različite su objede također bivale moćno sredstvo u takovom vidu borbe za opstanak. Bernardinov je sin Ferenat [Ferdinand], primjerice, navodeći otočkog biskupa Andreisa za svjedoka, širio glasine na budimskom dvoru da su Anžovi sinovi nezakonita djeca. Cilj je bio posve jasan. Isključiti Vuka I. Brinjskog i Krstu II. Tržackog iz prava nasljeđivanja

Što da jamče kule, koje se ruše, na udaru turskom?”; Milutin Cihlar Nehajev, *Vuci*, Zagreb 1995², str. 71. O stavu historiografije prema tom problemu usp.: Grgin, *Senj i Vinodol...*, str. 61-62.

⁸⁷ Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 407 (19).

⁸⁸ Smičiklas, *Povijest hrvatska I*, str. 673; *usp.* slične ocjene: Mesić, *Hrvati na izmaku I*, str. 406-08 (18-20), 417-18 (29-30)...; Smičiklas, n. dj., str. 653-55...; Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 115, 154-55...; Szakály, *Phases...*, str. 102; Grgin, *Senj i Vinodol...*, str. 64-66.

⁸⁹ Na slavonskom se saboru, primjerice, donosi popis proskribiranih velikaša u kojima prevladavaju optužbe za upravo navedena zločinstva; *usp.*: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 154-55.

⁹⁰ *usp.*: Klaić, *Krški knežovi...*, str. 294.

⁹¹ *usp.*: Mesić, *Hrvati nakon bana XXII*, str. 69 (292) i tamo navedene izvore.

očeve im baštine. Biskup je imao popriličnih poteškoća prilikom dokazivanja da on takve glasine nikada nije širio.⁹² Puno “nevinije” objede bijahu one koje su se koristile kako bi se izmolila pomoć u inozemstvu. Uopćavane tvrdnje pojedinih velmoža da su se ostali hrvatski velikaši nagodili s osmanlijskim predstavnicima vlasti u Bosni, često treba shvatiti kao sredstvo kojim su se strašili potencijalni inozemni podupiratelji ne bi li ih lakše privoljeli na pružanje pomoći.⁹³ S vremenom je hrvatsko visoko plemstvo došlo u takovu situaciju da su se znale voditi prave bitke poradi npr. nekoliko poslanih topova u svrhu obrane Knina, a koje je kninski zapovjednik Mihael Vojković zadržao u svom Klokoču. Namah se pojavilo više zainteresiranih velikaša da “iskroje pravdu” nesretnom Vojkoviću, koji biva optužen za veleizdaju, premda su u dokumentima tičućih se tog slučaja zapravo glavni “junaci” - topovi praške proizvodnje [*barbatos Pragenses*].⁹⁴ U to je doba svaka materijalna i novčana pomoć ili, pak, prilika da se do nje na bilo kakav način domogne s ciljem *da ne budu profjerani i da sve svoje ne izgube*, dobro došla. Hrvat-skom je visokom plemstvu, kao i svima koji su ustrajavali u ostanku na svojim baštinama, bilo boriti se za opstanak i to je egzistencijalno pitanje moralo biti riješeno.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA

Mora se, na kraju istaći, da je upravo gospodarska podloga i društveni status magnata u Hrvatskoj bio jedan od glavnih preduvjeta žilavog otpora obrane, ne samo njihovih posjeda, već i “najjadnije domovine Hrvatske”. Naime, hrvatski su velikaši zasigurno vrlo zainteresiran sloj društva glede obrane domovine, jer time brane i svoje, prije pojave osmanlijske opasnosti, stečene pozicije (gospodarske, političke, kulturne, društvene, vojne...) unutar hrvatskog društva. Oni su, također, onaj sloj društva koji je zahvaljujući svojoj gospodarskoj moći i mogao najduže odolijevati pritiscima osvajača, za razliku od običnog puka ili nižeg plemstva među kojima izbjeglištvo, kao vid egzistencijalnog rješenja problema, počinje ovladavati već u ranoj fazi osmanlijskog nalijeganja na “jazik hrvatski”. Bilo kako bilo, hrvatska je feudalna elita do krajnjih granica izdržljivosti ustrajavala u ostvarivanju toga svog cilja. Služila se svim mogućim sredstvima, od onih političkih, koje je historiografija uglavnom dobro prikazala, do one koja je izazivali “čuđenje” historiografije, a koja se uvjetno može nazivati “feudalnom anarhijom”. Zašto uvjetno? Uvjetno zato, jer je nužno u istraživanju tog problema lučiti ciljeve koje si magnati postavljaju tijekom tih dvaju, u biti, različitih društvenih procesa. Cilj je, ne samo hrvatskih velikaških obitelji, već i čitavoga hrvatskog društva, u promatranom razdoblju bio goli opstanak na domicilnom teritoriju. A to preživljavanje je u opreci s ciljevima onakovih društvenih pojava, koje se mogu nazivati feudalnom

⁹² *usp.*: MOL-DL 38571. Ljubaznošću kolege Damira Karbića omogućen je uvid u navedeni dokument Mađarskoga državnog arhiva.

⁹³ vidi: Barabás - Thallóczy, *A Frangepán család...*, str. 375, dok. CCCXLIII; *usp.*: Mesić, *Hrvati nakon bana XXII*, str. 102-03 (325-26); pismo od 20. II 1525.

⁹⁴ vidi: Hodinka - Thallóczy, *A Horvát véghegyek...*, str. 151, dok. XCV; isto, str. 164-65, dok. CI; isto, str. 153-54, dok. XCVII; *usp.*: Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 382-84.

anarhijom ili barem s negativnim shvaćanjem takvoga stadija razvoja unutar sred-njovjekovnog društva. Cilj je, dakle, hrvatskih magnata na razmeđu epoha upra-vo ono što knez Bernardin Frankapan naglašava u svom pismu Jurju Brandemburškom - domišljati se svim načinima kako da ne budu protjerani i da sve svoje ne izgube. U toj se grčevitoj borbi iznjedrila nova Hrvatska. Ona Hrvatska, koja je zahvaljujući tvrdoglavoj upornosti u odluci da opstane nasuprot “osmanlijskomu moru” i preživjela, premda je tijekom tog razdoblja isuviše često sličila dobro izudaranom “štitu” i ne tako često, ali ipak klimavim “vratima kršćanstva”. Uloga je hrvatskih velikaških obitelji, ne samo u smislu razvoja političkih ideja, bila na toj razmeđu epoha - odlučujućom...

Ivan Jurković

**The Ottoman threat and Croatian nobility
- Count Bernardin Frankopan and his era**

Summary

As a shield and *Antemurale Christianitatis* in the late fifteenth century and during the sixteenth century, Croatia called for the attention not only of local historiography. However, modern historiography has offered only modest explanations to the causes of crack and ultimate collapse of the border anti-Ottoman defense system that had been organized and established during the reign of the Hungaro-Croatian king Matthias Corvinus. This is due to the fact that historians very often tended to neglect the fundamental preconditions that always led to disastrous outcomes of long-lasting warfares in Croatian lands. First of all, this refers to distinctive geographic peculiarities of the Croatian territory and also the arrangement of opposing sides. From the military and strategic points of view, the very first look into these two features explains an extremely unfavourable position of the Croatian part of border defense fortifications. One more military-tactical inferiority of the Croatian defence forces was in their inadequate mobility when compared to highly mobile paramilitary units of the *martolosi* and the *akinji*. Another decisive factor was, by all means, the one elaborated by Count Bernardin Frankopan in his *Speech for Croatia*. He said: "By the Grace of God, Louis, the king of Hungary, our kindest master, neither can defend nor help us ". Consequently, the overbearing shortage of funds and logistic support from the central government over a period of many decades of struggle for survival were crucial reasons for the decay and final collapse of the defense system. Croatian noblemen were trying hard to find a solution to this bare existential problem and they often did so in the way that very much resembled to the social process termed feudal anarchy in professional literature.